

Franc Müller

Het Potentie-raadsel

Een ontstaansoverzicht en praktische handleiding
betreffende het gebruik van homeopathische
gepotentieerde geneesmiddelen

GIGNOMAI

Uitgeverij Gignomai
Zutphen

Gignomai: werken aan wording

© 2021 Uitgeverij Gignomai - Zutphen

I: www.gignomai.nl.

E: uitgeverij@gignomai.nl

Titel: Het potentie-raadsel

Sub-titel: Een ontstaansoverzicht en praktische handleiding betreffende het gebruik van homeopathische gepotentieerde geneesmiddelen

ISBN: 9789078596110

Auteur: Franc Müller

Omslagontwerp en lay-out: Franc Müller

Foto: Kerrick 2016 (via iStock)

Eerste druk juni 2021

Deze druk verschijnt alleen in gebonden vorm.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, (foto)kopieën, of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this document may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, including but not limited to electronic, mechanical print-outs or photocopying or in any other way, without prior written approval from the publisher.

Zie voor bestellen en/of informatie over andere uitgaven onze website:
www.gignomai.nl.

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	11
Karakteristiek van en kritiek op de potenties	11
De levenskracht	19
De ontdekking en ontwikkeling van de C-potenties	27
Op weg naar het potentiëren van geneesmiddelen	27
— Wat aan de eerste editie van de Organon voorafging	28
— 1810: De eerste editie van de Organon	34
— 1819: Organon der Heilkunst 2. Auflage	40
— 1824: Organon der Heilkunst 3. Auflage	43
— Samenvatting tot en met Organon 3	46
— 1829: Organon der Heilkunst 4. Auflage	53
— 1833: Organon der Heilkunst 5. Auflage	53
Voorlopige conclusie en samenvatting	56
Q-potenties... Organon 6	59
Waarom een nieuwe potentie?	59
Een stukje geschiedenis rond de 6e editie	60
De bereiding van de Q-potenties	62
— Q, Qu of LM?	72
Tot slot van dit hoofdstuk	75
Verskillende bereidingsmethoden	77
Handmatige methoden	78
— Centesimaal volgens Hahnemann - 5e editie v.d. Organon	78
— Vijftigmillesimaal volgens Hahnemann	79
— De methode van Jenichen	81
— De methode van Mure	82
Geautomatiseerde methoden	83
— Centesimaal volgens Korsakoff	83
— Continue flux volgens Fincke	84
— Continue flux volgens Swan	85
— Discontinue flux volgens Skinner	86
Overzicht potenties	88
Hahnemann's voorschriften	91
Wat deed Hahnemann nu zelf	91
— 1810 Organon 1e editie	93

— 1811 - 1829 de periode vóór Organon 4	95
— 1829: Organon der Heilkunst 4. Auflage	96
— 1833 Organon der Heilkunst 5. Auflage	108
— 1839 Chronische Ziekten deel 5	120
<i>De Krankenjournale</i> uit de Parijse tijd	121
— Onderzoek naar de Parijse <i>Krankenjournale</i>	122
Conclusie: Hahnemannaans voorschrijven	130
— Nogmaals: Hahnemannaans voorschrijven?	132
Intermezzo: De dubbele middelen kwestie	135
Eén middel tegelijk	135
Het experiment van Aegidi	137
Lutze's Organon 6 en de complexhomeopathie.	146
— Complex-homeopathie	148
Tot slot	149
De Amerikanen en Hahnemann	151
De verspreiding van de homeopathie	152
— De Amerikaanse homeopathie	155
Intermezzo: Swedenborg en de Kentiaanse homeopathie	160
— Zijn wetenschappelijk werk en ontdekkingen	160
— Religieuze en spirituele werken	161
Kent's invloed op de homeopathie	168
— Wat deed Kent zelf?	180
Conclusie	185
Welke potentie ga je gebruiken?	189
Het verschil tussen C en Q	189
— Verschillen tussen Q en LM...	190
— Verschil in verdunning en dynamiek	191
— Voor- en nadelen van C en Q	192
— Voordelen van C-potenties	195
— Nadelen van C-potenties	195
— Voordelen van Q-potenties	196
— Nadelen van Q-potenties	197
— Verschil in gebruik	197
Welke potentiehoogte kies je?	198
— C-potenties	198
— Aanwijzingen voor het gebruik van potenties	201
— Werkingsduur of reactie-duur?	205
— Potentiereeksen	210

De aanwijzingen van Luc de Schepper	223
Afronding van de potentiekeuze	227
Posologie	229
De toediening: droog of opgelost?	229
— Voor iedere inname dynamiseren!	229
— Onnodige verwarring	230
— Posologie aanwijzingen	230
Tot slot	237
— Nogmaals het potentieraadsel	237
Dankwoord	240
Bijlage 1: Potentiebenamingen door Hahnemann	243
Bijlage 2: Hahnemann's publicaties	245
De Krankenjournale	246
Bijlage 3: Kent's potentievoorschriften	249
Bronnen	251

te laten zien hoe de verschillende visies en stromingen ontstaan zijn, én om je richtlijnen en houvast te geven voor het zelf voorschrijven van homeopathische geneesmiddelen wat betreft potentie. Hoewel geschreven voor beginnende homeopaten en homeopathiestudenten, is dit boek ook zeker de moeite waard voor diegenen die meer ervaring hebben en echt willen begrijpen wat een gepotentieerd geneesmiddel is en hoe het gebruikt kan worden.

Want één van de dingen die mij - in ruim 30 jaar van praktijk, vele nascholingen en seminars - duidelijk is geworden, is dat er soms de meest fantastische argumenten, beweringen en ideeën over potenties zijn gemeld die mijns inziens weinig concrete grond hebben. Uiteraard zal elke ervaren homeopaat weten dat, zoals James Tyler Kent ook ergens in zijn publicaties schrijft, het gebruik van de potenties iets is dat je op basis van veel doen en ervaring leert. Desondanks is het methodisch gezien handig, en mijns inziens een onderdeel van professioneel handelen, als je in ieder geval een bewuste keuze kunt maken; dat je weet wat je doet en waarom én dat evalueert. Op die manier kun je leren van dat wat wel en niet succesvol is bij je patiënten, en zo een succesvollere en betere homeopaat worden.

In de loop van de ontwikkeling van student tot homeopaat zul je, aan de hand van eigen ervaringen, zelf ideeën ontwikkelen (of al ontwikkeld hebben) over hoe potenties werken en hoe ze ingezet kunnen worden. Dat is uiteraard prima, zolang die ideeën maar een goede grondslag hebben in je visie op het vak, de geneesmiddelproeven en de grondslagen van de homeopathie, én gebaseerd zijn op resultaten en ervaring met patiënten. Zo zijn de grote homeopaten vóór ons, zoals bijvoorbeeld Hahnemann en Kent, ook tot hun inzichten gekomen.

Aan homeopathische geneesmiddelen is niet veel geld te verdienen. Enerzijds is dat jammer, want daarmee komt er ook geen grote geldstroom los om fundamenteel wetenschappelijk onderzoek te doen naar het werkingsprincipe. Maar aan de andere kant misschien ook goed, want het onderzoek dat wél gedaan wordt komt daardoor niet voort uit commerciële belangen.

Ik doe op basis van Hahnemann's werk en latere onderzoeken, een poging een aantal hypothesen op een rij te zetten over wat het werkzame principe van potenties zou kunnen zijn.

Tot slot nog dit: de potenties vormen het meest kwetsbare punt van de homeopathie en wel in tweeërlei opzicht.

Op de eerste plaats is er de eerder beschreven vaagheid rond het gebruik van de verschillende potenties en het ontbreken van goed klinisch onderzoek (d.w.z. onderzoek waarbij systematisch wordt onderzocht welke potentie welk effect heeft). Laat dat echter niemand ontmoedigen om zich in het gebruik van de potenties te verdiepen. Want dat het kiezen

van de juiste potentie op sommigen overkomt als een soort lottospel is beslist niet terecht. Er zijn, zoals gezegd, wel degelijk een aantal aanwijzingen met betrekking tot de potentiekeus, die door de meerderheid van het werkveld worden onderschreven. Naast de kennismaking met dit vage gebied in de homeopathie, bied ik je in dit boek dan ook een duidelijke handleiding voor het gebruik van de potenties en het opdoen van praktijkervaring op een methodische wijze, zodat je gaat ontdekken of je eigen ideeën kloppen of niet, en welke voorschrijfstijl het beste bij jou en je patiënten past. Houd je je aan deze aanwijzingen, dan werk je wat betreft de potentiekeus op een verantwoorde manier.

Daarnaast is er iets wat nog veel verder gaat. We hebben het bij het potentiëeringsproces over - althans zo heeft Hahnemann het geformuleerd - het vrijmaken van niet-materiële geneeskraft uit materiële uitgangsstoffen. Op dat soort rariteiten zit onze westerse, technologische en materialistische maatschappij natuurlijk helemaal niet te wachten. In diepste wezen is dit, volgens mij, voor de homeopathie het grootste struikelblok om als volwaardige geneeskunde geaccepteerd te worden. Hoeveel bevestiging je als homeopaat in de praktijk ook ziet van de ongelooflijke geneeskraft van homeopathische middelen, het feit dat je met niet-materiële middelen in ziekte en gezondheid ingrijpt, blijft soms voor een onoverbrugbare kloof zorgen.

Het onderzoek naar de vraag hoe het nu eigenlijk kan dat zo'n klein korreltje werkt, noemt men fundamenteel onderzoek: onderzoek naar het wezen en het werkingsmechanisme.

In het hoofdstuk over de opvolgers van Hahnemann ga ik in op de invloed die de filosofie van Emanuel Swedenborg heeft gehad op de homeopathie van de Amerikaanse en Engelse homeopaten aan het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw. Het sluit aan bij bepaalde inzichten van Hahnemann, maar brengt een religieuze/spirituele component in de homeopathie die Hahnemann er juist buiten heeft proberen te houden (wat hem overigens niet helemaal lukte). Mogelijk is dat ook één van de elementen die de grote weerstand tegen homeopathie heeft doen ontstaan.

Nog even ter overweging

Oorspronkelijk was dit, zoals meer van mijn boeken, een syllabus voor onze studenten aan de Academie voor Klassieke Homeopathie. In het voorjaar en de zomer van 2019 heb ik deze grotendeels herschreven omdat ik tot veel nieuwe inzichten ben gekomen door het bestuderen van Hahnemann's casusboeken. In 2020/2021 heb ik het omgewerkt tot een boek, maar meestal brengt zo'n proces een voortschrijdend inzicht voort waardoor - zo werkt het in ieder geval bij mij - vaak pas een definitieve vorm ontstaat na 2 of 3 revisies. Dus vergeef me eventuele onvolkomenheden, omissies e.d., dat ik soms in herhaling verval, of niet helemaal helder ben. Laat het me weten, dan pas ik het aan in een volgende editie. Ik heb, samen met mijn proeflezers en de corrector, geprobeerd het zoveel mogelijk te voorkomen.

Ik wens je veel leesplezier en dat je tot diep inzicht mag komen over de aard van gepotentieerde homeopathische geneesmiddelen en succesvol zult zijn in het voorschrijven aan de genezing zoekende patiënt.

Franc

Zutphen, 2021

Inleiding

Ik weet zeker dat Hahnemann niet wil dat we doen wat hij hééft gedaan, maar dat we doen wat hij zou hébben gedaan!

André Saine, Psychiatric patients, blz. 91 (vertaling fm)

‘Potentie’ betekent letterlijk kracht, macht of vermogen. In het Van Dale woordenboek (14e editie 2005) staat: ‘verborgen, nog niet aan het licht gekomen kracht’. In die zin heeft Hahnemann, vermoed ik, het woord gekozen.

Het woord potentiëren wordt in de homeopathie gebruikt voor het stapsgewijs verdunnen en schudden van een bepaalde stof, met het doel de in de oorspronkelijke stof aanwezige helende krachten zodanig werkzaam te maken en eventuele giftigheid te doen afnemen, dat daarmee de werking krachtiger wordt gemaakt. Kortom om de potentiële geneeskracht vrij te maken.

Dus binnen de homeopathie is een potentie een geneesmiddel dat gemaakt is door de uitgangsstof in een bepaalde graad te verdunnen en een aantal maal te schudden. Hoe vaker dat gedaan is (verdunnen én schudden), des te hoger de potentie.

Buiten de homeopathie kent men zoiets niet, hoewel er binnen de reguliere geneeskunde een stroming is die zoekt naar de minimale prikkel om te genezen, en met microdosis-voorschriften werkt. Die medicijnen worden echter niet gepotentieerd.

Nadat Hahnemann het potentiëren van geneesmiddelen wereldkundig heeft gemaakt, zijn er verschillende manieren van bereiden ontwikkeld. Eerst door Hahnemann zelf, maar later ook door anderen. Zo zijn er uiteindelijk heel veel verschillende soorten potenties op de markt gebracht. Dat was echter niet wat Hahnemann voor ogen stond, integendeel, hij wilde juist dat alle homeopaten potenties zouden gebruiken die op dezelfde manier bereid waren. Daar kom ik in de volgende hoofdstukken op terug.

Karakteristiek van en kritiek op de potenties

Potenties zijn het grote ‘geheim’ van de homeopathie. Niet echt geheim uiteraard, hoe ze gemaakt en gebruikt worden is openbaar voor wie zich erin wil verdiepen. Maar de potenties zijn ‘de’ geneesmiddelen van de homeopaat.

Door onze manier van anamnese afnemen, de geneesmiddelproeven en de manier van analyseren van de casus, maar juist ook door het gebruik

van de potenties, is de homeopathie een geneeswijze die verschilt van alle andere.

Anders dan met onze Materia Medica, die (als het goed is) grotendeels gebaseerd is op nauwkeurige geneesmiddelproeven, is zover ik weet nooit op grote schaal onderzocht wat precies het verschil in effect is tussen de diverse soorten potenties.¹

James Tyler Kent, een van de bekendste homeopaten uit de geschiedenis, probeerde rond 1900 verschillende potentiehoogtes uit op zijn patiënten en stelde:

We must see by the experience in the clinics, and by considering the wonderful things that we have gone over in the doctrines, that we have really very little to do with the dose, that there is a wonderful latitude in dosage, and that we cannot lay down any fixed rule as to the best potency to use.

Kent, Lectures on Homoeopathic Philosophy - lecture XXXIV

We moeten toch wel inzien door de in de klinieken opgedane ervaring en door na te denken over de wonderbaarlijke dingen die we in de leerstellingen hebben doorgenomen, dat we ons over de dosis echt niet zo druk hoeven te maken, dat er een verrukkelijke speelruimte is wat de dosering aangaat, en dat we geen enkele vaste regel kunnen stellen wat betreft de best bruikbare potentie.

Nederlandse vertaling, blz. 224

Wat betreft het dosisvoorschrift ben ik het met Kent eens. Ik zie in mijn praktijk dat het geen essentieel verschil maakt of de patiënt nu als dosis een paar druppels of een eetlepel van de oplossing van de potentie inneemt. Als kanttekening hierbij: ik werk met oplossingen van potenties zoals Hahnemann dat heeft beschreven in de vijfde en zesde editie van de Organon (zie 'Wat deed Hahnemann nu zelf' en 'Aanwijzingen voor het gebruik van potenties'). Kent deed dat hoogstwaarschijnlijk niet, hij werkte vaak met droge korrels. Ik zal later ingaan op het belang van het verschil tussen deze manieren van voorschrijven.

Wat betreft de potentie ben ik het niet geheel met Kent eens. Weliswaar is er inderdaad geen echte vaste regel of wet te geven voor het gebruik

1 Binnen de antroposofische geneeskunde hebben Wilhelm Pelikan, Georg Unger, Lilly Kolisko en Theodor Schwenk veel onderzoek gedaan naar de verschillen in werking van de verschillende potenties. Daarbij hebben ze zich vooral met de D-potenties en de lage C-potenties bezig gehouden. Onder andere zaadgroei- en stijfbeeld-proeven laten zien dat bepaalde potenties veel krachtiger werken dan andere. Daarbij valt op dat de drie-reeks steeds piekt (D3, D6, D9, D12, enz.) waarbij D12, D15, D18 en D24 en D30 de meest in het oog springende werkzaamheid hadden.

van een potentie bij een bepaalde patiënt, en ja, het is vooral gebaseerd op ervaring - homeopathie is immers een empirische geneeskunst. Maar aan de andere kant zijn er wel een aantal aanwijzingen te geven over wat verstandig is om te doen bij een eerste of een vervolgvorschrift. Daar zal ik in de laatste hoofdstukken op ingaan.

Hahnemann heeft (zijn hele homeopatenleven lang) net als veel bekende homeopaten na hem, geëxperimenteerd met de potenties. Hij wees op grond daarvan op het belang van het afstemmen van de potentie op het individu:

... so sieht man leicht ein, dass die ungläubliche Verschiedenheit der Kranken in ihrer Erregbarkeit, ihrem Alter, ihrer geistigen und körperlichen Ausbildung, ihrer Lebenskraft und vorzüglich der Natur ihrer Krankheit, ... eine große Verschiedenheit in deren Behandlung und so auch in der Einrichtung der Arzneigaben für dieselben nötig macht.

Die chronischen Krankheiten, Band 3, Vorwort, blz. VII

... men kan gemakkelijk begrijpen dat de ongelooflijke verscheidenheid der zieken wat betreft hun irritabiliteitsgraad, hun ouderdom, hun spirituele en lichamelijke ontwikkeling, hun levenskracht en vooral de aard van hun ziekte ... noodzaakt tot een zeer grote verscheidenheid in hun behandeling alsook in de toediening van hun geneesmiddelen.

(vertaling fm)

Dit betekent dat we bij elke patiënt steeds weer zullen moeten kijken en onderzoeken wat voor die patiënt de juiste potentie, de juiste dosis en de juiste frequentie van innemen is - vooropgesteld natuurlijk dat we wel het meest passende homeopathische geneesmiddel hebben gevonden. We zullen dus ook bij elke nieuwe patiënt moeten uitzoeken hoe de verhouding van de kracht van de potentie, de dosis en de frequentie van innemen past bij de gevoeligheid en de mate van ziek zijn van die patiënt. Dat maakt dat het voorschrift van het geneesmiddel een puur individuele zaak is.

Verderop in dit boek vind je een historisch overzicht over de ontwikkeling van homeopathische geneesmiddelen en de bereiding daarvan. Het is belangrijk de bereiding van homeopathische geneesmiddelen goed te onderscheiden van het voorschrift daarvan aan je (toekomstige) patiënten. Dat lijkt een open deur maar de geschiedenis van de homeopathie laat zien dat dat lang niet altijd voor iedereen even helder is.

Wij willen als homeopaten uiteraard niet zomaar een willekeurige werkzaamheid: we willen de grootst mogelijke werkzaamheid van ons voorschrift. Daarnaast willen we ook dat genezing op zachte en milde wijze verloopt (zonder onnodige verergeringen) en dat de genezing op een veilige manier plaatsvindt (dat is in lijn met Hahnemann's intentie bij

het wereldkundig maken van de homeopathie - zie de eerste 20 paragrafen van de *Organon*). Daarom is het van belang dat we doorgaan met experimenteren en ervaring opdoen, om uiteindelijk het effect van onze middelen op de patiënten zo optimaal mogelijk te maken.

Door al dat geëxperimenteer en omdat het voorschrift zo individueel moet zijn, is er in de loop van de tijd een enorme variëteit aan voorschriften ontstaan. Daar homeopaten volgens mij tot de meest eigenzinnige mensen op aarde behoren, is er natuurlijk veel discussie geweest en nog steeds gaande. De discussie over potenties speelt zich op een aantal terreinen af:

- **Wat is de optimale bereidingswijze?**
 - Handgeschud, machinaal geschud (en dan: welke machine en methode?)
 - Hoe vaak moet er bij iedere stap gedynamiseerd worden? (dynamiseren = het schudden, het ‘wakker schudden van de levenskracht’)
- **C-potentie, D-potentie, Q-potentie of LM-potentie?**
- **Wat is de optimale potentiehoogte (in elke afzonderlijke situatie)?**
 - Hoog, laag of iets ertussenin?
 - Moeten potenties bij een vervolginname steeds hoger worden of juist lager?
- **Wat is de beste manier om de potentie aan de patiënt voor te schrijven?**
 - Hoe moet de potentie voorgeschreven worden?
 - Hoe vaak moeten we een potentie toedienen?
 - Hoeveel moeten we van een potentie geven (de dosis)?
 - Op welke wijze moet de patiënt de potentie innemen? Droog, in vloeistof, ruiken?

Het zijn allemaal vragen die ik in dit boek aan de orde laat komen.

In het eerste hoofdstuk ga ik eerst in op de levenskracht, omdat we daar een goed begrip van moeten hebben om te in te zien hoe potenties werken en wat ze zijn.

Het tweede en derde hoofdstuk beschrijven de zoektocht van Hahnemann naar potentie- en dynamisatievormen en zijn geworstel daarmee.

In het vierde hoofdstuk geef ik een samenvatting van de historische ontwikkeling van de bereiding van potenties.

Na het overzicht van de meest gebruikte potenties en voorschriften van Hahnemann zelf in het vijfde hoofdstuk, beschrijf ik in het zesde het dispuut rond de dubbel-middel voorschriften.

In het zevende hoofdstuk volgt een beschrijving van het gebruik van de potenties ná Hahnemann. Daarbij komen vooral de Engelse en Amerikaanse ontwikkelingen aan de orde, omdat die grote invloed hebben gehad op het gebruik van de potenties.

In de daarop volgende twee hoofdstukken vind je - op basis van vele ervaringen van mijzelf en collega's - aanwijzingen wanneer welke potentie te gebruiken en welke factoren bij die keuze een rol spelen. Daar laat ik ook Vithoukas en Luc de Schepper aan het woord, die eveneens een aantal factoren benoemen die een rol spelen bij de potentiekeuze. In die hoofdstukken zet ik ook de verschillen tussen de Q- en C-potenties op een rijtje, evenals de voors en tegens van beide. Die hoofdstukken zijn vooral praktisch om de lezer wat meer houvast te geven in deze lastige en 'verdunde' materie. Daarbij heb ik gezocht naar een soort 'Grootste Gemene Deler' van de in het veld heersende meningen: ik geef dus die aanwijzingen waarover veel homeopaten het eens zijn en die zich in de praktijk bewezen hebben.

Laten we beginnen...

Deel 1

Ontstaan en grondslag van de potenties

De levenskracht

Voordat ik Hahnemann's ontdekkingsstocht van de gepotentieerde geneesmiddelen met je kan doornemen, is er eerst iets fundamenteels waarbij we even moeten stilstaan: het begrip levenskracht.

We gebruiken als homeopaten een gepotentieerd geneesmiddel om onze patiënten te helpen genezen. De grondslag daarvoor is, uiteraard, door Hahnemann gelegd. Zonder er hier al te diep op in te willen gaan, is het wel van belang even stil te staan bij wat volgens hem die grondslag is.

Hahnemann stelt dat wanneer iemand ziek is, de levenskracht verstoord is. Die levenskracht wordt in meerdere of mindere mate gebruikt om een ziekteproces in stand te houden, omdat dat de enige weg is die het organisme gevonden heeft om te overleven, om de verstoring waar het organisme niet vanaf komt een zo onschadelijk mogelijke plek te geven (zie de *Organon* § 12 t/m 21). Het is het best mogelijke antwoord van de levenskracht op de opgedane verstoring. Die kan acuut zijn en van korte duur, maar ook chronisch en dus van lange duur. Echter veel acute klachten zijn een oprisping van onderliggende chronische problemen. Hahnemann's briljante inzicht was nu dat wanneer er al een verstoring aanwezig is in het lichaam (met de daarbij behorende symptomen) en er een nieuwe ziekte bij komt, de symptomen van de oude verstoring (deels) naar de achtergrond of soms zelf geheel verdwijnen (zie de *Organon* § 35 t/m 53). Indien ze ook nooit meer terugkomen nadat de nieuwe ziekte is genezen, dan spreken we over een genezing door een nieuw ziekteproces. Het kan, maar het gebeurt zelden. Want wordt de nieuwe ziekte genezen, dan komt over het algemeen de oude, verdrongen en tot dan toe verborgen ziekte weer terug.

Het homeopathische geneesmiddel echter geeft een kunstmatige ziekteprikkel die het menselijk¹ organisme stimuleert de oude klachten op te lossen, mits deze kunstmatige geneesmiddelziekte zo exact mogelijk lijkt op de al bestaande klacht: het gelijksoortigheidsprincipe 'similia similibus curentur', één van de belangrijke fundamenten van de homeopathie.

Van groot belang is te beseffen dat Hahnemann dit hele inzicht bouwt op zijn concept van de levenskracht en haar verstoring. In de eerste drie edities benoemt hij het nauwelijks, maar vanaf *Organon* 4 doet hij dat wel

1 Uit meer recente ervaringen en onderzoeken blijkt het ook op dieren en planten zo te werken.

De ontdekking en ontwikkeling van de C-potenties

Op weg naar het potentiëren van geneesmiddelen

Zoals al eerder beschreven, wordt onder potentiëren verstaan: ‘het krachtig maken van de oplossing door een proces van afwisselend verdunnen en schudden’.

Hoe Hahnemann op het idee van het potentiëren is gekomen weten we niet precies. Na uitgebreide studie van de opeenvolgende edities van de *Organon*, *De chronische ziekten*, de *Reine Arzneimittellehre* en diverse andere kleine publicaties, vermoed ik dat het ontstaan is in zijn zoektocht naar het vermijden van de te sterke effecten van de, in zijn tijd gebruikelijke, geneesmiddelen. Door die te verdunnen werd de werking zachter, maar hij ontdekte dat een te ver verdund geneesmiddel geen werking meer had. Dan komt hij op een onverwacht idee of impuls (of misschien was het wel toeval of inspiratie die hij opdeed bij zijn vele studies zoals bij de vrijmetselarij¹) waardoor hij de oplossing begint te schudden en ontdekt dat het dan weer krachtiger gaat werken. We zullen nooit exact weten hoe hij op het idee is gekomen, hij heeft er nooit iets over opgeschreven of er met iemand over gesproken die het daarna opgeschreven heeft.

Belangrijk is om in gedachten te houden dat Hahnemann werd gezien als een van de beste chemici en apothekers van zijn tijd. Zijn kennis van stoffen en de bewerking daarvan was heel groot, hij had een grote belangstelling voor de chemie. De chemie van die tijd stond nog heel dicht bij het directe onderzoek en bij de dagelijkse praktijk van artsen. Er was nog geen farmaceutische industrie zoals nu, en medicijnbereiding werd door artsen zelf gedaan of door een apotheker. Een goede arts moest thuis zijn in de chemie en vaardig in het laboratorium, om een

1 Hahnemann trad in 1777 op 22-jarige leeftijd toe tot de vrijmetselarij, op voorspraak van zijn toenmalige werkgever. Het was in die tijd niet ongebruikelijk dat goed ontwikkelde, vooraanstaande mensen zoals artsen, lid werden van de vrijmetselarij. Hoewel allemaal christelijk, hadden ze vaak andere ideeën over god en geloof die meer gnostisch van aard waren. Mogelijk zijn daar sporen van in de homeopathie terecht gekomen, en verklaart dat de weerstand tegen de homeopathie vanuit bepaalde christelijke groeperingen. Hahnemann was in ieder geval niet bepaald positief over de officiële kerkleer zoals die uit de geschriften van (Sint) Augustinus van Hippo is ontstaan.

goed voorschrift te kunnen maken voor zijn patiënten en hen een goed geneesmiddel te kunnen verstrekken.

Hahnemann noemt het verdunnen en schudden 'dynamiseren'. Daarmee, zo beschrijft hij, wordt de werkzame kracht van de oplossing sterker maar neemt de giftigheid af. Mijn ervaring en die van vele andere homeopaten en miljoenen patiënten is dat dat inderdaad het geval is.

Elke oplossing wordt dus verdund en vervolgens geschud - gedynamiseerd - en vervolgens verder verdund om opnieuw geschud te worden.

Zoals ik hiervoor al schreef, heeft Hahnemann in de loop van zijn leven voortdurend andere opvattingen gehad over het aantal keren schudden van een oplossing om een goede dynamisatie te krijgen. Telkens weer beschrijft hij op zijn bekende overtuigende manier wat volgens zijn laatste inzichten het beste aantal schudslagen en de beste manier van verdunnen is. Hij onderbouwt een en ander met theorieën die hij dan later soms weer moet herroepen.

Hieronder een overzicht van de ontwikkeling van zijn ideeën, gedachten, proeven en ervaringen, die leidden tot een - in zijn tijd - geheel nieuwe vorm van geneesmiddelbereiding. Door zijn ontwikkeling te volgen kunnen we ons begrip van wat potenties zijn en hoe ze werken verdiepen.

Wat aan de eerste editie van de Organon voorafging

1789 - De vertaling van de Materia Medica van Cullen

Hahnemann had in dat jaar zijn praktijk als arts gesloten vanwege zijn kritiek op het medisch handelen van zijn tijd. Hij wilde niet meer meewerken aan een geneeswijze die, in zijn ogen, de patiënten alleen maar zieker maakte. Hij leefde van de verkoop van zijn preparaten en het vertalen en redigeren van teksten. Eén van de boeken waarvoor hij opdracht kreeg om het te vertalen was de Materia Medica van de Schotse arts William Cullen - een beroemdheid in die tijd. Daarin las hij over de genezing van malaria met kinabast. Cullen beweerde dat de genezing kwam door de prikkeling van de maag. Hahnemann geloofde dat niet, nam zelf enkele malen kinine in en observeerde telkens bij zichzelf malariaverschijnselen: hij kreeg de voor malaria karakteristieke koorts. In een voetnoot bij de vertaling noteerde hij dat de werking van kinine berustte op het teweegbrengen van de malaria-achtige koorts. De grondgedachte van de homeopathie is geboren, en hij slaat aan het experimenteren. Later zal hij, mogelijk geïnspireerd door de middelen die Cullen beschrijft, aan de homeopathische materia medica nog vele middelen toevoegen die ook in Cullen's boek voorkomen.

Q-potenties... Organon 6

Waarom een nieuwe potentie?

Hahnemann maakte zich, zoals hij al eerder aan von Bönninghausen schreef, zorgen over de steeds hogere verdunning en potentiëringen die in gebruik raakten in Amerika, Rusland en Engeland (ook wel in Duitsland, maar veel minder). Hij was ervan overtuigd dat als er nog verder verdund en gepotentieerd werd de geneeskraft nog verder af zou nemen, en dat daardoor de kritiek op de homeopathie zou toenemen.

Die overtuiging dat hogere potenties minder werkzaam zouden zijn, is in opmerkelijke tegenstelling met hoe de latere homeopaten (en ook velen van ons in deze dagen) denken over de potenties. Hahnemann is er dus van overtuigd dat hogere potenties steeds milder en zachter werken, en daardoor zelfs hun werkingskracht kunnen verliezen, terwijl met name de Amerikaanse Unitaire homeopaten ervan overtuigd waren dat hoe hoger er gepotentieerd werd, hoe sterker het middel zou werken. Daarom schreven ze in de behandeling steeds hogere potenties voor; immers volgens hun visie was de oude potentie uitgewerkt en om de levenskracht nog meer te prikkelen moest je een krachtigere potentie hebben en dus was er een hogere potentie nodig.

Op zich lijkt dat tegenstrijdig aan Hahnemann's visie maar in essentie is het dat niet: hij gaf vaak eerst C30 en dan steeds lager (zie het hoofdstuk over Hahnemann's voorschriften), wat in zijn visie dus een potentie met een steeds sterkere werking was. Des te opmerkelijker is het dat hij met de Q-potenties juist omhoog gaat¹.

Q-potenties? Een deel van diegenen die dit lezen hebben mogelijk nog nooit van Q gehoord maar wel van LM. In principe zou dat het zelfde moeten zijn.... Laten we maar eens gaan kijken hoe Hahnemann op het idee van deze potenties is gekomen en waar de benaming vandaan is gekomen. Ik noem ze Q en ik zal later uitleggen waarom.

1 Ook mijn eigen ervaring met C-potenties is dat hogere potenties (M, 10M en hoger) juist veel sterker werken. Bij de hogere Q-potenties heb ik dat nog niet waargenomen (maar ik gebruik dan ook zelden hoger dan Q6).

Een stukje geschiedenis rond de 6e editie

Hahnemann liet begin 1843 aan zijn uitgever weten dat de zesde editie van zijn *Organon* klaar was. Toch is het boek tijdens zijn leven of tijdens dat van zijn vrouw Mélanie nooit gepubliceerd. Hier volgt een korte schets van de gebeurtenissen rond de zesde editie.

±1843

Op 24 maart 1843 schrijft Hahnemann (beter gezegd, hij schrijft de aanhef en ondertekent, de rest wordt waarschijnlijk geschreven door Mélanie, aangezien Hahnemann dan al behoorlijk ziek is) zijn laatste brief aan zijn boezemvriend von Bönninghausen. In die brief staan een aantal interessante zaken:

- Hij beschrijft dat de praktijk druk is en dat elk consult 1 tot 1,5 uur duurt. Interessant voor ons dat ook Hahnemann zo lang over zijn consulten doet - maar gezien de hoeveelheid consulten die hij en Mélanie op een dag doen, is dat waarschijnlijk niet juist. Bij het bestuderen van de casusboeken is het opvallend dat er soms maar 5 of 10 symptomen genoteerd zijn. Hij schreef dus beslist niet alles op wat de patiënt hem vertelde. Daarnaast vermeldt hij dat hij alle consulten samen met Mélanie doet, maar dat zij alles opschrijft.
- Vervolgens vermeldt hij het bestaan van casusboeken (16 in totaal) van alle in Parijs behandelde patiënten. Hahnemann beschrijft zelfs dat er een index gemaakt is met patiëntnaam en middel en potentie zodat hij (von Bönninghausen) later snel een casus kan vinden als hij daar behoefte aan zou hebben. Hahnemann was zich er dus van bewust dat zijn leven ten einde liep, en hij wilde dat de casusboeken naar von Bönninghausen zouden gaan.
- Daarna schrijft hij dat hij bij de brief een aantal casussen stuurt om te bestuderen. Hij geeft een suggestie dat hij daar andere potenties heeft voorgeschreven.
- Vervolgens schrijft hij over de 6e editie van de *Organon* die binnenkort in het Frans zal verschijnen, en dat daarin alle antwoorden te vinden zullen zijn. Niet in het Duits overigens. Volgens hem wordt de publicatie van zijn boeken bij Arnold (die al meer dan 30 jaar zijn vaste uitgever is) tegengehouden door zijn oud-leerling Trinks, omdat deze Hahnemann beschuldigt het idee van de homeopathie van Paracelsus gestolen te hebben, en het voor te doen alsof het van hemzelf is. Hahnemann ontkent dat uiteraard. Daarmee hebben we één belangrijke reden waarom de zesde editie niet in het Duits verschijnt (de Franse uitgave komt er overigens ook niet).

Verschillende bereidingsmethoden

Voordat we ons met de manier van werken van Hahnemann zelf zullen bezig houden, eerst een kort intermezzo.

Al tijdens Hahnemanns leven ontstonden er mechanische methodes om potenties te maken, daar mensen het vele schudden van de middelen wel erg veel werk vonden. Uit eigen ervaring kan ik zeggen dat het met de hand schudden van C-potenties tot C30 prima te doen is. Echter als je naar C60 of C200 wilt is dat wel erg veel werk. Zeker als je de Duitse of Franse farmacopee volgt, omdat die bij elke potentiestap respectievelijk 10 of 100 maal schudden.

Ik zal hierna beknopt de verschillende methodes die ontstaan zijn en die heden ten dage nog gebruikt worden behandelen, zodat je het verschil kent.

Wanneer je bij bijvoorbeeld Remedia op de website kijkt zie je daar de volgende potenties die ze kunnen leveren:

- D-potenties (die behandel ik niet in dit boek) volgens het HAB 2018 - dus per potentiestap 10 maal geschud, met de hand en in steeds een nieuw flesje per potentie.
- C-potenties, hand-geschud volgens het HAB, dus 10 maal geschud, voor elke potentie een nieuw flesje.
- C-potenties, tot C3 verwreven en vervolgens met de hand geschud, volgens *Organon 5*, dus 2 maal geschud per potentiestap en steeds in een nieuw flesje. Vaak aangeduid als CH-potenties (C volgens Hahnemann, hand-geschud).
 - Bij sommige andere fabrikanten vind je de hand-geschudde middelen volgens Hahnemann ook nog wel eens als X benoemd. Maar pas op: weer andere fabrikanten gebruiken de X voor de D-potenties.
- K-potenties (zie verder) machinaal geschud in een enkel flesje volgens eigen procédé. Ook wel genoteerd als CK.
- FC-potenties (zie verder) machinaal geschud in een enkel flesje volgens eigen procédé.
- LM-potenties, hand-geschud volgens het HAB, dus 100 maal geschud.
- Q-potenties, met de hand geschud volgens *Organon 6*, dus 100 maal geschud.

Je ziet dat er dus een aardige variatie is. Overigens is Remedia één van de weinig geneesmiddelfabrieken die kritische kanttekeningen zet bij het HAB, en dat ook gewoon op hun website wereldkundig maakt. Daarnaast zijn ze heel transparant over wat ze doen en hoe.

Het Duitse Schwabe, dat ook eigenaar is van o.a. DHU, VSM en het Zwitserse Omidas, maakt alles volgens het HAB.

Het Engelse bedrijf Helios maakt, zo vermelden ze op hun website, alles volgens *Organon 5* (C-potenties tot C200 handgeschud - en daarboven machinaal volgens Korsakoff), en *Organon 6* (LM-potenties) maar... ze vermelden netjes dat ze alles 20x schudden! Toch niet helemaal volgens Hahnemann dus.

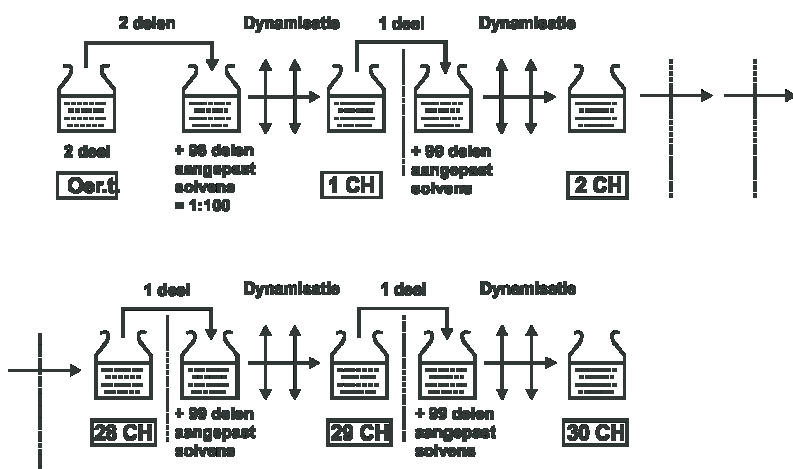
Op de websites van andere Europese fabrikanten heb ik niets kunnen vinden over hun bereidingsmethoden.

Handmatige methoden

Centesimaal volgens Hahnemann - 5e editie v.d. Organon

Voor het gemak van de lezer citeer ik hier nogmaals de vertaling van § 270 (zie voor de originele tekst blz. 53)

Zo worden 2 druppels van het met gelijke delen wijngeest gemengde verse plantensap met 98 druppels wijngeest verdund en met twee schudslagen gepotentieerd tot de eerste krachtontwikkeling. En zo door nog 29 glazen verder, steeds verdund met 99 druppels wijngeest tot een $\frac{3}{4}$ gevuld glas en één druppel van het vorige glas (dat reeds twee maal geschud was) en vervolgens opnieuw twee maal geschud tot uiteindelijke de 30e krachtontwikkeling (de gepotentieerde deciljoenste verdunning, (X) die het meest gebruikelijk is.

Net als in het voorwoord van *De chronische ziekten*, waarin hij vertelt dat hij eerst 2, later 10 en 100, en dan weer 2 schudslagen geeft, geeft hij hier dus aan dat de C-potenties met maar 2 schudslagen gedynamiseerd worden. Ergo een C30 is maar 60x geschud, terwijl een Q1 (zie verderop) al 100 schudslagen heeft gehad. Vanaf 1835 gaf Hahnemann de raad om alle middelen eerst tot de miljoenste verdunning te potentiëren middels trituratie, en om pas vanaf dat punt over te gaan op het vloeibaar potentiëren (*De chronische ziekten*, 2e ed. vol. 1 pag. 183)¹. De meeste laboratoria passen tegenwoordig echter nog steeds de oude techniek toe met 10 of 100 schudslagen.

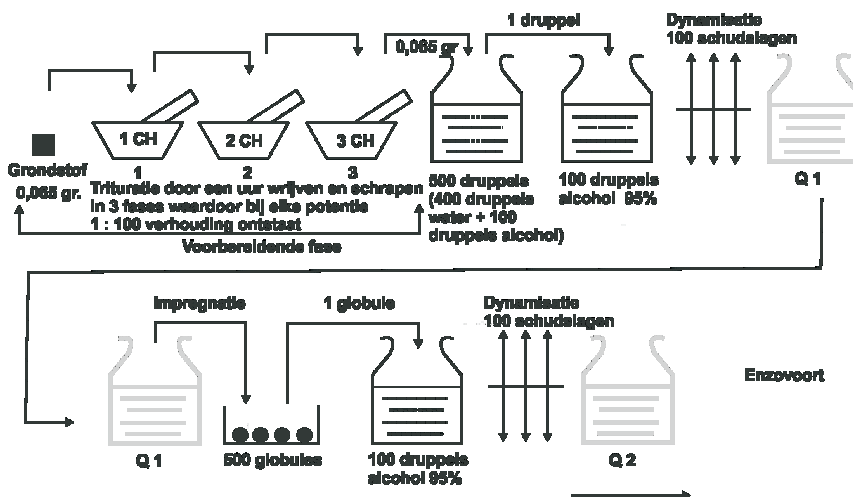
Vijftigmillesimaal volgens Hahnemann

De precieze bereidingswijze van de Q-potenties staat beschreven in § 270 van de zesde editie van de *Organon*; ter comfort van de lezer opnieuw een deel van de vertaling (zie voor de volledige tekst blz. 62):

Om nu deze krachtsontwikkeling het beste te bewerkstelligen, wordt een klein deel van de te dynamiseren substantie, ongeveer een grein, eerst door middel van een drie uur durende verwrijving met drie maal 100 grein melksuiker op de hieronder aangegeven manier tot een miljoenvoudige poedervormige verdunning gemaakt. Om redenen die verderop in de voetnoten aangegeven zijn, wordt eerst een grein van dit poeder in 500 druppels van een uit één deel brandewijn en vier delen gedestilleerd water bestaande mengeling opgelost, en hiervan wordt één enkele druppel in een flesje gedaan. Hierbij voegt men 100 druppels goede wijngeest en geeft dan het, goed toegekurkte, flesje met de hand 100 krachtige schudslagen tegen een hard, maar elastisch voorwerp. Dit is het geneesmiddel in de eerste dynamiseringsgraad, waarmee men fijne suiker strooikorreltjes eerst goed bevochtigt, dan snel uitspreidt op vloeipapier, laat drogen en vervolgens in een goed toegekurkt flesje bewaart met daarop een etiket met de eerste (I) potentiegraad geschreven. Hiervan wordt slechts één enkel korreltje genomen voor verdere dynamisering, en in een tweede, nieuw flesje gedaan (met één druppel water om het op te lossen) en dan met 100 druppels goede wijngeest op dezelfde wijze met 100 krachtige schudslagen gedynamiseerd. Met deze geestelijke geneesmiddelvloeistof worden wederom strooikorreltjes bevochtigt, vlug op vloeipapier uitgespreid, gedroogd, en in een toegekurkt, voor hitte en daglicht afgeschermd flesje gedaan met daarop het teken voor de tweede dynamiseringsgraad (II).

1 Eigenlijk dezelfde procedure als die later bij de bereiding van de Q-potenties wordt gebruikt en beschreven in § 270 van *Organon 6*, waar eerst via trituratie een C3 wordt gemaakt.

Zo gaat men door, totdat op gelijke wijze met een opgelost korreltje XXIX met 100 druppels wijngeest, door middel van 100 schudslagen, een geestelijke geneesmiddelvloeistof gemaakt is, waardoor de daarmee bevochtigde en gedroogde stroikorreltjes de dynamiseringgraad van XXX hebben....

Bereiding van Q volgens Hahnemann

Voor de eerste Q-potentie los je dus 1 grein van de C3 (poedervorm) op in 500 druppels water met alcohol (in de verhouding 4:1), en daarvan doe je 1 druppel in een flesje met 100 druppels alcohol 95% (en slaat dat 100x). Dan krijg je de volgende berekening: $1/500 \times 1/100 = 1/50.000$; dat is de eerste dynamisatiegraad. Met een beetje van deze oplossing bevochtig je fijne suikerglobuli en die laat je drogen. Je hebt nu Q1-globuli.

Voor de tweede potentie los je één Q1-globule op in 1 druppel water, voegt 100 druppels alcohol 95% toe en slaat 100x. Vervolgens bevochtig je er weer suikerglobuli mee (= Q2-globules). Zo ga je door voor de hogere potenties.

Zoals eerder vermeld is LM een foutieve schijfwijze. Bij het bestellen van de middelen moet je goed opletten dat de fabrikant deze bereidingswijze gebruikt. Er zijn namelijk ook fabrikanten die LM-potenties maken door direct van uit de oertinctuur 1 op 50.000 verdunnen en dat LM1 noemen. Bovendien zijn er nog andere verhoudingsverschillen. Een overzicht:

Q	LM
1600 globules in een gram	500 globules in een gram
Verwrijving tot C3	Tot C2 meestal uit oertinctuur verdund en geschud, C3 verwreven. Daardoor zijn er aan LM al 200 schudslagen meer gegeven dan aan Q
Energetisch sterker omdat er verwrijving plaatsvind	Energetisch zwakker omdat er vanuit een oplossing gewerkt wordt
Wordt gemaakt met steeds nieuwe flesjes	Wordt vaak gemaakt met de éénglasmethode (Korsakoff - zie onder)
Door de verschillende hoeveelheden alcohol die gebruikt wordt bij de bereiding van Q en LM, afhankelijk van of er daadwerkelijk vanuit C3 of vanuit oertinctuur gewerkt wordt, worden is de oppervlaktespanning en daardoor de verhouding anders. Daardoor werkt de potentie anders en neemt de de concentratieafwijking toe naarmate de potentie hoger is.	
Doordat de verhouding vloeistof t.o.v. van de globuli anders is krijg je dus ook een andere verhouding dan 1: 50.000 en daarmee een andere potentie. Volgens puristen op het gebied van bereiding, zoals Stanga, is het van essentieel verschil in de werking en kracht van de potentie. Ik heb nog niet zoveel ervaring met Q potenties dat ik dat het met zekerheid kan zeggen maar ik heb de indruk dat de Q potenties beter werken dan de LM's.	

De methode van Jenichen

Caspar Julius Jenichen (1787-1849) verwierf zich als niet-arts een reputatie binnen de homeopathische wereld. 'Hij bereidde middelen met zo'n perfectie dat zijn producten door alle artsen superieur werden genoemd aan degene die ze zelf hadden klaargemaakt' (Rapou in zijn boek *Histoire de la doctrine médicale homéopathique*).

Lange tijd dacht men dat hij Korsakoff-potenties maakte. Toen er echter door bepaalde kringen kritiek op hem werd uitgeoefend, deelde hij mee dat hij een eigen bereidingsmethode had, maar dat hij deze niet bekend

Hahnemann´s voorschriften

Wat deed Hahnemann nu zelf

Tot zover de theorie, nu naar de praktijk. Door te kijken naar hoe Hahnemann zelf voorschreef, kunnen we leren hoe hij zijn ideeën in praktijk bracht en daar mogelijk aanwijzingen voor onszelf uit halen. Daartoe moeten we studeren op de bronnen die we hebben.

Je zult begrijpen dat Hahnemann´s manier van voorschrijven in de loop van de tijd met zijn voortschrijdend inzicht mee ontwikkeld is. Ik zal hieronder een aantal voorbeelden geven, maar het meest interessant wordt het als *Organon 5* (1833) verschenen is en hij aan de slag gaat met het ontwikkelen en experimenteren met de Q-potenties.

Toch moeten we ook kijken naar de periode die daaraan vooraf gaat.

De bronnen van Hahnemann zijn als volgt¹:

- 1828 Die chronischen Krankheiten Erster Theil, Zweiter Theil, Dritter Theil - Erster Auflage
- 1829 Organon der Heilkunst Vierte verbesserte und vermehrte Auflage
- 1830 Reine Arzneimittellehre Dritte vermehrte Auflage, Erster Theil
- 1830 Die chronischen Krankheiten Vierter Theil
- 1833 Reine Arzneimittellehre Dritte vermehrte Auflage, Zweiter Theil
- 1833 Organon der Heilkunst Fünfte vermehrte und verbesserte Auflage
- 1835 Die chronischen Krankheiten Erster Theil, viel vermehrte und verbesserte Auflage, + Zweiter Theil
- 1837 Die chronischen Krankheiten Dritter Theil, viel vermehrte und verbesserte Auflage
- 1838 Die chronischen Krankheiten Vierter Theil, viel vermehrte und verbesserte Auflage
- 1839 Die chronischen Krankheiten Fünfter und Letzter Theil
- 1842 Organon der Heilkunst, Sechster erweiterte Auflage (pas in 1921 gepubliceerd).

Daarnaast zijn vooral de casusboeken waarin hij de consulten met zijn patiënten en zijn voorgeschreven middelen opschreef interessant. Zie voor een compleet overzicht van deze *Krankenjournalen* de bijlage op blz. 245.

1 Ik laat eerdere publicaties hier weg omdat zij geen bronnen zijn voor Hahnemann´s voorschriften.

Voor dit hoofdstuk zijn de volgende *Krankenjournalen* interessant:

D32 vanaf 1829 en verder, omdat dat de tijd is van het verschijnen van *Organon 4*

D37 en later omdat dan *Organon 5* verschijnt

DF1 t/m DF14: de zogenaamde 'Parijse *Krankenjournalen*' waarin hij langzaam met Q-potenties gaat werken en op het einde *Organon 6* aan het schrijven is.

De Parijse *Krankenjournalen* zijn overigens anders georganiseerd dan die van daarvoor. Voor hij naar Parijs ging, noteerde Hahnemann alles van zijn patiënten in chronologische volgorde, waardoor vervolgcconsulten soms over meerdere boeken verspreid waren. In de Parijse boeken probeert hij alle gegevens van één patiënt en alle consulten zo veel mogelijk bij elkaar te houden. Mogelijk omdat hij casussen als voorbeeld met zijn leerlingen wilde delen. Hij heeft er in ieder geval een paar met von Bönninghausen gedeeld.

Naast de *Krankenjournalen* die uitgegeven zijn en die ik in mijn bezit heb, heb ik vooral gebruikt gemaakt van het integrale overzicht van Ute Fischbach Sabel: '*Die Krankenjournalen Hahnemanns*'.

Andere publicaties betreffende Hahnemann:

Stahl, W. Der Briefwechsel zwischen Samuel Hahnemann und Clemens von Bönninghausen

Schmidt, J. Samuel Hahnemann: Gesammelte kleine Schriften

Vooral de periode vanaf 1833 tot aan Hahnemann's dood in 1843 is voor ons moderne homeopaten van belang. In die periode verschijnen namelijk de 4e en 5e editie van de *Organon* én de herziene versie van *De chronische ziekten*, waaraan je veel kunt aflezen over zijn manier van werken. Daarnaast is het zo dat hij, na allerlei conflicten in Duitsland (én voor de liefde), in 1835 vertrok naar Parijs. Tussen 1835 en 1839 herschrijft hij *De chronische ziekten* en maakt uiteindelijk in 1841 de 6e editie van de *Organon* af. In die laatste 10 jaar van zijn leven was hij bezig de Q-potenties te ontwikkelen en daarvoor de juiste manier van voorschrijven te vinden. Het is daarom interessant om uit de casusboeken te destilleren wat hij nu precies voorschreef en hoe, zowel wat C- als Q-potenties betreft.

Voordat we daar naar gaan kijken wil ik even stilstaan bij de 1e editie van de *Organon* (in 1810), omdat zijn manier van voorschrijven met de oertinctuur later, gemetamorfoseerd, terugkomt in de Q-potenties.

Vanaf 1816 zie je dat hij steeds verder verdund gaat voorschrijven. Wat mij opviel bij het bestuderen van de voorschriften is dat hij duidelijk met zijn patiënten aan het zoeken is naar de juiste manier van innemen en dosering. Hij werkt opvallend veel met placebo's. Hij laat 's morgens bijvoorbeeld Pulsatilla innemen en dan 's avonds een placebo. De volgende ochtend weer Pulsatilla enzovoort.

Overigens zie je soms ook ineens dat hij een middel droog onder de tong laat nemen (bijvoorbeeld in D19 mevrouw Hübel: Nux vomica). Hij probeert echt allerlei variaties: potentiereeksen dalend en stijgend, droog, poeders, oplossen en dan X eetlepels nemen, soms theelepels, korrels bevochtigen of oplossen en dan ruiken, enzovoort.

De *Krankejournal*e D22 t/m D32 (1821-1829) zijn nog slechts globaal doorgenomen. Gezien Hahnemanns piepkleine handschrift is goed uitpluizen is een enorme klus. Wat opvalt is dat Hahnemann in deze boeken aan het einde van het consult een opsomming van middelen geeft. Uiteindelijk is er maar één middel (en soms een tweede als vervolgmiddel) dat aan de patiënt meegegeven of opgestuurd wordt. Dit zou gelezen kunnen worden als een reeks voorgeschreven middelen maar er staat geen potentie of aantal korrels achter genoemd. De verschillende onderzoekers zijn het met elkaar eens dat het meer om een soort differentiaal diagnose gaat dan om een voorschrift. Simpel een opsomming van middelen waaraan hij gedacht heeft of die als vervolg zouden kunnen worden gebruikt. We moeten natuurlijk in gedachten houden dat de *Krankenjournal*e niet bedoeld waren om te lezen of te gebruiken door iemand anders dan hemzelf (nou ja, misschien zijn dochter die hem vaak hielp), en dat ze al helemaal niet bedoeld waren voor publicatie. Daardoor zijn zijn notaties voor ons soms niet helemaal duidelijk, of voor meerderlei uitleg vatbaar.

Krankenjournale D30 t/m D38 (1826-1836)⁶

Zoals al beschreven is een deel hiervan nog niet tot in detail uitgepluisd, maar als je kijkt naar wat wel onderzocht is zie je dat Hahnemann in de *Krankenjournal*e meer exact begint te noteren wat hij doet.

Deze boeken zijn uit de tijd dat hij de 1e editie van *De chronische ziekten* publiceert én vlak voor of tijdens de publicatie van *Organon 4*.

Je ziet aan zijn voorschriften dat hij met de miasma's bezig is en veel antipsorische middelen voorschrijft. Vaak noteert hij het zelfs in de anamnese of als commentaar in het *Krankenjournal*. Soms zie je letterlijk

6 Veel van de gegevens die ik hierna behandel zijn afkomstig uit de samenvatting van Ute Fischbach Sabel.

stukjes tekst uit de casussen terug bij middelbeschrijvingen in de *RAL* en *De chronische ziekten*.

In D30 tot en met D33 zie je in toenemende mate dat hij, bijna standaard, als eerste middel Sulphur voorschrijft. In D35 doet hij dat in 66 van de 81 eerste consulten. Vaak gevolgd door Nitricum acidum, Graphites, Carbo vegetabilis, Calcium carbonicum of Petroleum. Soms start hij met Nux-vomica in plaats van Sulphur.

Vanaf 1828 zie je dat hij als eerste voorschrift veel de volgorde Sulphur - Calcareo carbonica gebruikt.

Je ziet in de boeken tot en met D34 nog regelmatig dat hij korrels voorschrijft (waarbij het niet duidelijk is of die opgelost moeten worden of niet). Vanaf D35 zie je in toenemende mate reukpotenties, waarbij de korrels in een flesje bevochtigd worden met een paar druppels wijngest. Hij werkt heel veel met placebo's, waarschijnlijk om de mensen elke dag iets te kunnen laten innemen of ruiken. Eens in de paar dagen, soms weken, mogen ze het middel weer ruiken of innemen i.p.v. de placebo.

Een voorbeeld van de Krankenjournalen.

Zien we in D30 t/m D 34 nog veel lage potenties en daarna oplopend (van CH3 tot CH60!), vanaf boek D35 zie je eigenlijk standaard als eerste voorschrift CH30 (dat deed hij in D32 ook al een tijdje).

In D34 beschrijft hij zijn observaties van de werking van geneesmiddelen aan de hand van zijn patiënt (en collega) von Gersdorff⁷:

Hat in der neuen zeit überein mit Jahrs und Wislicens Erfahrung wahrgenomen, fast bei allen den chronische Kranken das zweite Hervortreten stärkerer, ursprünglicher, bereits ziemlich verschwundener Krankheitssymptome nach einem passenden antipsoriker wahrgenomen und hat stets guten Erfolg gesehen wenn er und der Kranken geduld hatten, diese Verschlimmerung, die nie länger als 10-14 Tage dauerte und gewöhnlich in der 6n, 7n oder 9n Woche (selten in der 6, 7 Wochen) eintrat, selten in die 6n wenn etwa die erste Besserung sich sehr früh zeigte, abwarten ohne neue Mittel zu geben.

Hahnemann, Krankenjournal D34

7 Dr. Heinrich August von Gersdorff (1793-1870). Een jurist die naar aanleiding van de behandeling bij Hahnemann zelf ook homeopaat is geworden en later aan een aantal geneesmiddelproeven deelnam.

conclusie dat Hahnemann al in 1836 Q-potenties voorschreef. In de eerste periode (1836-1839) schrijft hij ze maar heel af en toe voor. En dan meestal Sulphur of Hepar sulphuris Q1. Gedurende de 2e periode (1840 - 1841) lijkt het, door de frequentie en de manier waarop hij voorschreef, alsof Hahnemann onderzoek doet naar het verschil in werking tussen C- en Q-potenties én naar hoe effectief de nieuwe potenties zijn. Hij schrijft dan vooral tussen Q4 en Q10 voor. Niet uitsluitend Q, want hij schrijft aan dezelfde patiënten ook C-potenties voor vanaf C4 en hoger. Vanaf eind 1842 tot aan zijn dood (\pm 6 maanden later) begint hij voor te schrijven volgens de aanwijzingen die hij geeft in *Organon 6*. Hij begint dan bijna altijd met Q1 en Q2 en gaat omhoog indien nodig. De Adlers hebben in totaal 36 middelen gevonden die in Q-potenties zijn voorgeschreven. Daarvan is Sulphur volgens hen verreweg het meest voorkomend (69%). Ze vinden het volgende:

Q	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Aantal maal voorgeschreven	456	236	165	101	205	116	245	119	68
Q	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Aantal maal voorgeschreven	34	22	10	5	3	5	8	9	2
Q	19	20	21	25	26	27	29	30	?
Aantal maal voorgeschreven	0	2	1	2	2	1	1	13	1

Aantal per jaar:

Jaar	?	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1893
aantal	68	1	2	2	19	576	776	392

In totaal 1836 Q-voorschriften. In DF5 en de casusboeken daarvoor zie je dat de verhouding veel meer naar C gaat. Ook de Adlers constateerden, zoals al eerder vermeld, dat Hahnemann aan het eind van zijn leven meer Q-potenties dan C-potenties ging voorschrijven.

Het laatste ½ jaar

De Adlers hebben nog apart een onderzoek gedaan naar 1843. Hahnemann overleed op 2 juli van dat jaar. Zijn *Krankenjournal*¹³ laten zien dat hij nog tot in juni patiënten behandelde. Nou ja, vermoedelijk werd het grootste deel van het werk door Mélanie gedaan terwijl hij over haar schouder meekeek, en vaak de beslissing nam over het voorschrift. De Adlers vonden dat er 78% van de tijd Q-potenties werden voorgeschreven (582 maal) en 19% van de tijd C-potenties (142 maal). De rest was niet met zekerheid te traceren (3%). In juni stijgt het aantal Q-potenties tot 85%.

Er werden 58 verschillende geneesmiddelen gebruikt. Wederom is het meest gebruikte middel Sulphur, gevolgd door Hepar Sulphuris, Belladonna en Calcium carbonicum.

De meest gebruikte C-potentie is C30 (in die laatste periode 104 maal van de 142 voorgeschreven C-potenties), gevolgd door C24 (14 maal) en C18 (6 maal). Meestal eerst C30 en bij een eventueel vervolvoorschrift C24 en eventueel C18. Maar soms springt hij ook ineens naar een veel lagere potentie. Zoals in e eerste casus waarin hij van C30 naar C8 gaat en weer omhoog naar C12. De tabel hieronder laat zien wat hij in dat laatste half jaar van zijn leven doet met de C- potenties:

	Naam	Middel	C volgorde	DF-nr	blz.
1	L'Abbé Perez	Acon	30-8-12	13	448
2	M. Mewanieckbout	Acon	30-8	14	452-3
		Nux-v	31-36	14	451
3	Marion Russel	Ant-t	30-8	13	285
4	Mde Lemoine	Plumb	30-24-18	12	405
		Op	30-24-18-12	12	405-6
5	Mlle. Laforest	Con	30-24	14	354
6	Mlle. Hocquard	Con	24-18-12-6	6	429
7	Mme. Maugé	Con	30-24	14	73

13 Deze periode vind je vooral in DF6 en deels in DF10 t/m 16.

Intermezzo: De dubbele middelen kwestie

Voordat we ons met de dubbelmiddel kwestie bezig houden even eerst iets anders...

Eén middel tegelijk

Al in *Organon 4* begint Hahnemann op te merken dat er maar één middel tegelijk mag worden voorgeschreven, In *Organon 5* herhaalt hij dat exact hetzelfde:

In keinem Falle von Heilung ist es nötig, mehr als eine einzige, einfache Arzneisubstanz auf einmal anzuwenden.

Organon 4, § 270 & Organon 5, § 272

Bij geen enkele genezing is het nodig meer dan één enkele, enkelvoudige geneesmiddelsubstantie in een keer voor te schrijven.

En in *Organon 6* formuleert hij het nog een beetje duidelijker:

In keinem Falle von Heilung ist es nöthig, und deshalb allein schon unzulässig, mehr als eine einzige, einfache Arzneisubstanz auf einmal beim Kranken anzuwenden.

Organon 6, § 273

Bij geen enkele genezing is het nodig, en alleen daarom al ontoelaatbaar, om aan een zieke meer dan één enkele, enkelvoudige geneesmiddelsubstantie in een keer voor te schrijven.

In *Organon 5* schrijft hij in de voetnoot een waarschuwing om je verre te houden van het waagstuk van meer dan één middel voor te schrijven (elk voor een deel van de symptomen).

In de paragrafen erna licht hij nog toe dat de levenskracht maar op één gezond makende impuls tegelijk kan reageren, en dat meer geven of iets anders ernaast geven alleen maar de genezing vertraagt of zelfs tot stilstand brengt.

In *Organon 5* wordt het de norm om vloeibare oplossingen aan patiënten voor te schrijven, die hij laat innemen of laat ruiken. Vanaf § 273 gaat hij zich richten op het gebruik van de homeopathische geneesmiddelen bij patiënten. Hij begint weer met schrijven dat het ondenkbaar is om meer dan één geneesmiddel tegelijk voor te schrijven, en evenzo dat het niet

goed is om meerdere middelen in één potentie samen te voegen en dat voor te schrijven:

Es ist nicht einzusehen, wie es nur dem mindesten Zweifel unterworfen seyn könne, ob es naturgemässer und vernünftiger sey, einen einzelnen, wohl gekannten Arzneistoff auf einmal in einer Krankheit zu verordnen, oder ein Gemisch von mehren, verschiednen.

Organon 5 §273

Het is onmogelijk in te zien hoe er ook maar de geringste twijfel kan bestaan over de vraag of het natuurlijker en verstandiger is om bij een ziekte meteen één enkel, welbekend middel voor te schrijven, of een mengsel van meerdere, verschillende.

Geen complexmiddelen dus. Daarbij geeft hij aan dat als een middel zijn werk doet, een ander middel die werking alleen maar zal verstoren:

Da der wahre Heilkünstler bei ganz einfachen, einzeln und unvermischt angewendeten Arzneien schon findet, was er nur irgend wünschen kann: (künstliche Krankheitspotenzen, welche die natürlichen Krankheiten durch homöopathische Kraft vollständig zu überstimmen, auszulöschen und dauerhaft zu heilen vermögen,) so wird es ihm nach dem Weisheitsspruche: 'daß, was durch Einfaches möglich ist, durch Vielfaches bewirken zu wollen, unrecht sey,' nie einfallen, je etwas anderes, als einen einzelnen, einfachen Arzneistoff als Heilmittel zu geben, auch schon deßhalb nicht, weil, gesetzt auch, die einfachen Arzneien wären auf ihre reinen, eigenthümlichen Wirkungen im ungetrübten, gesunden Zustande des Menschen völlig ausgeprüft, es doch unmöglich vorauszusehen ist, wie sich zwei und mehre Arznei-Stoffe in der Zusammensetzung einander in ihren Wirkungen auf den menschlichen Körper hindern und abändern möchten, und weil hingegen ein einfacher Arzneistoff bei seinem Gebrauche in Krankheiten, deren Symptomen-Inbegriff genau bekannt ist, schon vollständig und allein hilft, wenn er homöopathisch gewählt war, und selbst in dem schlimmsten Falle, daß er der Symptomen-Aehnlichkeit nicht ganz angemessen gewählt werden konnte, und also nicht hülfe, doch dadurch nützt, daß er die Heilmittel-Kenntniss befördert, indem durch die in solchem Falle von ihm erregten neuen Beschwerden diejenigen Symptome bestätigt werden, welche dieser Arzneistoff sonst schon in Versuchen am gesunden menschlichen Körper gezeigt hatte; ein Vortheil, der beim Gebrauche aller zusammengesetzten Mittel wegfällt.

Organon 5 §274

De ware genezer vindt alles wat hij zich maar enigszins wensen kan al in zeer eenvoudige, afzonderlijke en ongemengd toegepaste middelen (kunstmatige potenties van ziekte, die door homeopathische kracht in staat zijn de natuurlijke ziekten volledig te overstemmen, uit te roeien en blijvend te genezen). Zo zal het, volgens het wijze gezegde: "het is een dwaling om dat wat door het enkelvoudige te bewerkstelligen is, door het veelvoudige te willen bereiken", nooit bij hem opkomen om iets anders

dan een enkelvoudige, eenvoudige remedie als geneesmiddel te geven. Alleen al omdat het, aangenomen dat de eenvoudige geneesmiddelen volledig op hun zuivere, karakteristieke werking beproefd zijn op onverstoorde, gezonde mensen, onmogelijk is te voorzien hoe twee of meer van die middelen in een samenstelling elkaars werking op het menselijk lichaam kunnen hinderen of veranderen. Terwijl daarentegen een enkelvoudig geneesmiddel wanneer het gebruikt wordt bij ziekten waarvan de symptomen precies bekend zijn, op zichzelf al volledig helpt wanneer het homeopathisch gekozen is; en zelfs in het ergste geval, dat het niet helemaal passend bij de gelijkenis van de symptomen gekozen zou kunnen worden en dus niet zou helpen, is het toch van nut omdat het de geneesmiddelenkennis bevordert; in die zin dat door de nieuwe klachten die het in zo'n geval opwekt, die symptomen bevestigd worden die dit middel bij geneesmiddelenproeven op het gezonde menselijke lichaam al heeft laten zien; een voordeel dat verloren gaat bij het gebruik van alle samengestelde geneesmiddelen.

Ik heb in de vertaling hier en daar wat punten gezet zodat het, hoop ik, leesbaarder is geworden. Wanneer je dus, als je deze tekst goed leest toch een menging van stoffen zou willen maken, dan is de consequentie dat je die chemische samenstelling als zelfstandig middel vanuit de grondstoffen maakt, potentieert en er een eigen geneesmiddelenproef mee doet, zodat je exact weet wat het doet. Meerdere gepotentieerde middelen die allemaal iets met verkoudheid hebben in één potje stoppen, mengen dus, zoals met veel 'homeopathische' drogisterijmiddelen is gebeurd, was volgens Hahnemann onverantwoord. In de voetnoot maakt hij nog even duidelijk dat geneeskrachtige theeën, kompressen, zalf e.d. niet nodig zijn als je het juiste passende geneesmiddel hebt gevonden. Daarmee is dus ook het alterneren met andere homeopathische geneesmiddelen (zoals ik met enige regelmaat hoor van collega's of patiënten dat er wordt voorgeschreven) - dus 's morgens het één en 's avonds het ander - iets dat Hahnemann niet goedgekeurd zou hebben, althans niet in de manier waarop hij het in de *Organon* beschrijft. In zijn *Krankenjournalen* zie je een enkele keer dat hij wel alterneert maar dan altijd omdat iemand acuut ernstig ziek is.

Het experiment van Aegidi

Zoals in het vorige hoofdstuk beschreven, is er een periode geweest waarin Hahnemann met von Bönninghausen en Aegidi geëxperimenteerd heeft met het voorschrijven van twee middelen tegelijk. Het is typisch iets voor de onderzoekende geest van Hahnemann om mee te gaan in het experiment van Aegidi. Hoe is het ontstaan? Eerst een stukje voorgeschiedenis.

De Amerikanen en Hahnemann

Wat we in de voorgaande hoofdstukken hebben ontdekt, is dat Hahnemann nog lang niet uitgeëxperimenteerd was. Een deel van zijn motivatie om door te zoeken naar de ultieme potentie en het ultieme voorschrift voor elke patiënt, was omdat hij er van overtuigd was dat er een grens moest zijn aan hoever je door kon gaan met verdunnen en schudden (zie de brief aan Schreter op blz. 110). Hoewel we in de *Krankenjournalen* hebben kunnen lezen dat hij wel degelijk boven de C30 heeft voorgeschreven, zie je op het einde van zijn leven dat hij toch hoofdzakelijk C30 en lager voorschrijft, en uiteraard Q-potenties. Doordat de zesde editie van de *Organon* pas zo lang na zijn dood werd uitgegeven én omdat slechts een kleine groep homeopaten die editie echt goed ging bestuderen, heeft het zeker tot 50 jaar na de publicatie in 1921 geduurd voordat de Q-potenties gemeengoed werden. Heden ten dage is er een steeds groter wordende groep homeopaten die er gebruik van maakt. Maar er is ook een polemiek ontstaan onder homeopaten onderling, omdat er inmiddels een gewoonte om heel hoge C-potenties te gebruiken ontstaan was.

Er is een groep die van mening is dat de Q-potenties het uiteindelijke ultieme antwoord van Hahnemann waren en dat alleen die potenties zouden moeten worden gebruikt. Hahnemann's eigen praktijk laat echter iets anders zien: hij gebruikte C en Q naast elkaar.

De andere groep ziet de Q-potenties als iets dat te ver en overdreven verdund is en gebruikt ze niet. Een deel van de homeopaten heeft eigenlijk geen idee wat ze met die Q-potenties aan moeten. Hoewel je in de *Organon* zou kunnen lezen dat de Q-potenties geen verergeringen zouden moeten kunnen geven is de realiteit helaas anders. Ik heb, weliswaar niet veel maar toch zo af en toe, patiënten gezien die geen Q of LM-potenties konden verdragen en er, soms langdurig, op verergerden. Wat ik ook probeerde, de verergeringen waren soms moeilijk te stoppen. Gaf ik die mensen een C-potentie dan was er niets aan de hand. Andersom heb ik overigens ook gezien. Het heeft blijkbaar iets te maken met hoe de levenskracht van die mensen is georganiseerd. De meeste mensen, zover ik gezien heb, kunnen beide prima verdragen. Met beide soorten potenties heb ik mooie genezingen gezien.

Daar echter het overgrote deel van de homeopaten tussen 1843 en 1921 geen weet kon hebben van de nieuwe Q-potenties, zijn zij verder gegaan bij waar Hahnemann in *Organon 5* was gebleven: het voorschrijven van C-potenties, al dan niet in opgeloste vorm. De methodes die zij ontwikkeld hebben worden nu over de hele wereld door homeopaten

gebruikt.

Wat mij al jaren geleden opviel toen ik Hahnemanns werk in de diepte begon te bestuderen, is dat het niet echt duidelijk was, althans ik kon het toen niet vinden, waar het gebruik van de hoge potentiereeks C30, C200, M (C1000), 10M (C10.000) enzovoort vandaan is gekomen. 'Van Kent,' was het antwoord van mensen die ik er naar vroeg. Echter daar vond ik de reeks wel, maar niet dat hij duidelijk aangeeft waarom hij de door Hahnemann gestelde grens van C30 over ging en juist die hogere potenties gebruikte.

Ik ben op zoek gegaan naar hoe die gewoonte om veel hogere potenties voor te schrijven is ontstaan. Om te begrijpen hoe dat zo gekomen is en wat het motief daarachter was zullen we ons even met een stukje geschiedenis van de homeopathie moeten bezighouden.

De verspreiding van de homeopathie

Ik ga hier geen complete historische opsomming geven van alle belangrijke homeopaten en gedachten en ontwikkelingen van de homeopathie. Wat ik ga doen is wat belangrijke mensen en gebeurtenissen aanhalen die invloed hebben gehad op het ontstaan en gebruik van hogere potenties.

Overall in Europa en naar ik vermoed ook in Amerika, waren er in de geneeskunde vele mensen actief die geen artsenopleiding hadden gehad. Je ziet tussen ongeveer 1850 en 1900 dat in alle landen daar op een of andere manier een halt aan toegeroepen wordt. Dat maakte dat de ontwikkeling van de homeopathie ook afgeremd werd, omdat maar een beperkte groep regulier opgeleide artsen zich aangetrokken voelde tot het uitoefenen van de homeopathie. Dat is heden ten dage eigenlijk nog steeds zo. Met name in het Verenigd Koninkrijk was men in die tijd zeer bevreesd voor het onjuist uitoefenen van de geneeskunde. De impuls tot het uitbannen van kwakzalverij vindt dan ook vooral daar zijn oorsprong.

Al tijdens Hahnemann's leven heeft de homeopathie zich vanuit Duitsland verspreid over Europa. Er waren leerlingen van hem in alle West-Europese landen en Rusland. Een deel van de leerlingen is naar de overzeese gebieden vertrokken en zo kwam de homeopathie o.a. in India en Amerika en Canada terecht.

Zoals we al gezien hebben in het hoofdstuk over de bereidingsmethoden was het de Russische graaf Korsakoff die als een van de eersten hogere potenties ging maken. In Duitsland was het Jenichen die zich met de ontwikkeling van hoge potenties bezighield. In Frankrijk waren er ook een aantal mensen die dat deden. Hoewel Hahnemann de bereidingsmethode van graaf Korsakoff heeft goedgekeurd was hij niet blij met de hogere

potenties. Daardoor is het gebruik en het ontwikkelen van een heldere methodiek over wanneer en hoe je de hogere potentie zou moeten gebruiken, in Europa min of meer onderontwikkeld gebleven. Er was ongetwijfeld een flink aantal homeopaten die met de hogere potenties aan het werk zijn geweest. Maar veel bleven Hahnemann volgen met het gebruik van lage potenties en misschien tot ongeveer C200. In ieder geval is het niet echt tot een volgende stap en heldere instructies gekomen hoe die hogere potenties te gebruiken.

In het Verenigd Koninkrijk was de situatie anders. Daar was geen sprake van de ontwikkeling van de homeopathie van het begin af aan. Het was ene dokter Frederick Quin (1799-1878) en Britse aristocraat die, door Hahnemann's behandeling, 'bekeerd' werd tot de homeopathie en die de homeopathie, rond 1835, introduceerde in het Verenigd Koninkrijk. Hij zorgde dat een flink deel van de Britse aristocratie (inclusief een flink aantal leden van het Britse koningshuis) gebruik gingen maken van homeopathie. Later werd er zelfs een hof-homeopaat benoemd (Sir John Weir - 1879-1971). Vele Britse edelen beschermden en ondersteunden de homeopathie in het Verenigd Koninkrijk. Daardoor ontstonden er veel praktijken maar ook homeopathische ziekenhuizen, en ontwikkelde zich in Engeland de homeopathische farmacie zoals de nog altijd bestaande Nelson's en Ainsworth's (deze laatste is nog altijd de leverancier van de homeopathische geneesmiddelen voor het Britse Koninklijk Huis). Al in de jaren 60 en 70 van de 19e eeuw begonnen die bedrijven hogere potenties te maken. Later bevorderden rijke industriëlen homeopathische ziekenhuizen en homeopathische behandeling voor hun werknemers. Daardoor heeft de homeopathie tot op de dag van vandaag een plekje in het Engelse gezondheidszorgsysteem.

Robert Dudgeon (1820-1904), door Quin enthousiast gemaakt voor de homeopathie, vertaalde de *Organon* en ook veel van Hahnemann's andere werk in het Engels. Dudgeon was weer bevriend met Richard Hughes (1836-1902) die ook de homeopathie was toegewijd. Met name door Hughes, maar deels ook door Dudgeon, veranderde de visie op de grondslag van de homeopathie ingrijpend. Dat kwam vooral omdat ze het concept van de levenskracht niet erkenden. Ook de miasma's werden afgewezen. Hughes stelde het similia-principe centraal maar... gebruikte voor veel dingen nog steeds allopathische geneesmiddelen. Eigenlijk een soort afgezwakte vorm van homeopathie dus. Zowel Hughes als Dudgeon wezen het gebruik van hogere potenties af omdat ze vanuit de toenmalige kennis van chemie en natuurkunde niet konden accepteren dat iets dat zo ver verdund was nog kon werken. Dus deelden zij Hahnemann's zorg over te hoog en te ver doorpotentiëren. Niet zo heel vreemd als je bedenkt dat in die tijd de discussie over de ontdekkingen van Amedeo Avogadro (1776-1856) die hij in 1811 publiceerde heftig was,

en dat de wetenschap zo'n beetje tot aan zijn dood bezig was om zijn bevindingen te accepteren¹. De consequentie daarvan is dat in de potenties boven C12 geen molecuul van de oorspronkelijke stof meer kan voorkomen, een argument dat nog altijd gebruikt wordt door tegenstanders van de homeopathie. Hughes was daarmee bekend en was er van overtuigd dat je geneesmiddelen niet zo hoog kon doorverdunnen zonder de werking ervan te verliezen. Wie weet was dat ook de grond dat Hahnemann die overtuiging had. Daar is geen bewijs voor, maar Hahnemann was heel goed op de hoogte van de wetenschappelijke ontwikkelingen van zijn tijd dus mogelijk kende hij het werk van Avogadro.

Door de publicaties van Hughes en Dudgeon ontstond een stroming in Engeland die meer op de pathologie voorschreef dan op de subjectieve symptomen. Daarmee werd het een wat meer klinische stroming die lange tijd heeft gefloreerd. De populariteit en acceptatie van de homeopathie namen echter aan het einde van de 19e eeuw langzaam maar zeker af. Mede onder invloed van de opkomende reguliere farmacie, bevorderd door de grote oliemagnaten in Amerika, maar ook omdat men minder succesvol was met uitsluitend klinisch werken. Gek genoeg komt de hernieuwde impuls voor de homeopathie in Engeland eveneens uit Amerika. De Engelse tak is in ieder geval dus niet de bron van de hoge potenties, maar eerder van de klinisch homeopathie.

De reputatie van James Tyler Kent (1849 -1916) en zijn leerlingen werd ook bekend in Engeland. Dat was door toedoen van de rijke ingenieur en industrieel (en later politicus) Sir Henry Tyler (1827-1908) die de homeopathie een warm hart toe droeg. Op aandringen van zijn dochter, Margaret Tyler (1875-1943) die in Amerika ging studeren bij Kent, riep hij een studiebeurs in het leven om Britse mensen in staat te stellen in Amerika homeopathie te studeren bij Kent. Vele later bekende homeopaten hebben daar gebruik van gemaakt.

Een andere invloedrijke figuur die de Amerikaanse homeopathie naar Engeland bracht was de Schotse arts en homeopaat Thomas Skinner (1825-1906 - ja, die van de Skinner-potenties). Hij werkte als scheepsarts op de trans-Atlantische scheepvaartroutes naar Amerika. Daardoor kwam hij in aanraking met Edward William Berridge (1844-1920). Berridge heeft in Amerika homeopathie gestudeerd bij Constantin Hering (zie hierna) en Adolf von Lippe (1812-1888) en is op die wijze homeopathie gaan uitoefenen in Schotland. Berridge heeft Skinner het vak geleerd. Beiden hebben vele anderen onderwezen in de in Amerika ontwikkelde methode

1 Zie de voetnoot op blz. 32

van homeopathie. In Amerika was het gebruik van hogere C-potenties al gewoon geworden.

In Engeland ontstonden hierdoor dus twee stromingen en een dispuut tussen de voorschrijvers van lage potenties en de voorschrijvers van hoge potenties. Maar eigenlijk was het ook een dispuut tussen de klinische homeopaten en de meer spiritueel/religieus georiënteerde homeopaten. Daarover zometeen meer. De effecten van dat verschil in visie kun je in de hedendaagse homeopathie nog steeds terugvinden.

De Amerikaanse homeopathie

Je kunt niet over de Amerikaanse homeopathie schrijven zonder stil te staan bij Constantin Hering (1800-1880). Hij was een Duitse arts die de homeopathie, op afstand - ze hebben zover mij bekend elkaar nooit fysiek ontmoet maar wel lang gecorrespondeerd - van Hahnemann geleerd heeft. Hering is na zijn artsenexamen en nadat hij zich met de homeopathie ging bezighouden, eerst naar Suriname gegaan om daar onderzoek te doen en te praktiseren. Daar heeft hij o.a. het gif van de Bosmeesterslang (Lachesis) beproefd en daarmee de homeopathie een belangrijk middel geschonken. Later is hij naar Noord-Amerika gegaan. Hij werd gevraagd om in Philadelphia te blijven en hij is er het grootste deel van zijn leven gebleven. Hij heeft daar o.a. de eerste homeopathische opleiding gesticht en duizenden homeopaten opgeleid, en daarmee heeft hij grote invloed uitgeoefend op de grootste ontwikkeling van de homeopathie in Amerika.

Het succes van de homeopathie was overigens niet vreemd als je kijkt naar de staat van de medische praktijk in Amerika in die tijd. De tijd waarin aderlaten en het voorschrijven van zeer giftige kwikpreparaten de belangrijkste remedies waren. Men liet mensen, zoals bekend is van bijvoorbeeld George Washington, letterlijk onder handen van hun dokter doodbloeden.

Hering was een groot bewonderaar van Hahnemann en een belangrijke voorvechter voor de homeopathie in Amerika. Zijn staat van dienst is groot:

- Hij studeerde geneeskunde, chemie en zoölogie
- Hij heeft de grootste en belangrijkste opleidingsinstituten in Amerika gesticht (samen met anderen uiteraard) en zijn leven lang daar les gegeven
 - De schatting is dat hij ± 3500 homeopaten heeft opgeleid
- Hij was de medeoprichter van de eerste homeopathische vakvereniging (American Institute of Homeopathy, AIH)

Laat niemand meer zeggen dat koffie homeopathische geneesmiddelen niet beïnvloedt in hun werking.

Intermezzo: Swedenborg en de Kentiaanse homeopathie

Voor we verder kunnen met de de Amerikaanse homeopathie moeten we een tussenstop maken. Want Hering, von Lippe en vele andere Amerikaanse homeopaten waren volgelingen van Swedenborg. Dat heeft hun denken over homeopathie diep beïnvloed. Om Hering, maar ook James Tyler Kent, goed te kunnen begrijpen en hun aanpak te kunnen plaatsen, moeten we stilstaan bij Swedenborg.

Emanuel Swedenborg (1688–1772) was een Zweeds filosoof, onderzoeker en wetenschapper. Hij leefde in de tijd van de Verlichting waarin de natuurwetenschap, onderzoek en rationeel denken steeds meer de boventoon gingen voeren. Hij studeerde aan de universiteit van Uppsala wiskunde, wetenschappen, Latijn, Grieks, Hebreeuws, fysica, astronomie en filosofie. Later leerde hij boekbinden, lenzen slijpen en muziekinstrumenten bouwen. Hij bestudeerde de hersenen van de mens en de endocriene klieren. Pas in de 20e eeuw werd duidelijk dat de dingen die hij er over schreef correct waren. Hij was de eerste die een algemeen metriek stelsel voorstelde.

Swedenborg was een briljant onderzoeker met bijzondere ontdekkingen en vindingen op zijn naam. Hij wordt wel eens de Zweedse Michelangelo genoemd. Tegen het einde van zijn leven heeft hij zich intensief met het geloof bezig gehouden en zelfs een heel nieuwe kerk opgericht met de daarvoor noodzakelijke theologische grondslagen. In zijn tijd worstelde men in het algemeen binnen het Christelijk geloof met de ontdekkingen in de opkomende wetenschap en hoe die dingen zich moesten verhouden tot geloof en spiritualiteit. Dat was ook het thema in Swedenborgs leven. Hij probeerde een rationele verklaring te vinden voor de ziel.

Hij heeft meer dan 14.000 pagina's (in het Latijn) geschreven en gepubliceerd, en liet na zijn dood nog eens 28.000 pagina's aan niet gepubliceerde manuscripten achter. Het is dus niet eenvoudig om zijn denkbeelden en inzichten hier samen te vatten in een paar pagina's. Ik zal mij tot de hoofdlijnen beperken en me dan vooral richten op die werken waardoor zijn volgers aangetrokken waren tot de homeopathie.

Zijn wetenschappelijk werk en ontdekkingen

Swedenborg heeft zich in zijn wetenschappelijke werk onderscheiden op het gebied van wiskunde, geologie, mineralogie, chemie, natuurkunde,

biologie, botanie, kosmologie en astronomie. Naast dat wat hij op al deze gebieden publiceerde, was hij ook actief als uitvinder en bouwer van zijn eigen bedachte constructies, rechter, mijnbouwer, bankier en landsbestuurder. Hij schreef gedichten en muziek en gaf een tijdschrift uit. Voorwaar wat men noemt een actief mens en een universeel genie. Wat voorbeelden van zijn ontdekkingen en uitvindingen e.d.:

- Een analyse van het menselijke gevoel (psychologie dus) (1714)
- Bouwtekeningen van een onderzeeër (1714), later gebouwd en hij bleek te werken.
- Een mechanische waterlift om water naar een hoger gelegen stuk land, meer of rivier te hevelen (1714)
- Een ontwerp voor de bouw van sluizen (1714)
- Een ontwerp voor een repeterend geweer (1714)
- Een handleiding voor ongeïfenden om muziek te leren spelen
- Een methode om met vuur mechanisch te graven
- Een waterklok-ontwerp
- Een vliegmachine (1716), later gebouwd door de NASA waarbij bleek dat hij inderdaad kon vliegen. Als hij in Swedenborg's tijd zou zijn gebouwd was de mensheid ruim 200 jaar eerder gaan vliegen.
- Hij bedacht het principe van wat later de hovercraft zou worden (1716); hij bezat echter geen motor om dat ontwerp vooruit te laten bewegen.
- Hij bedacht een systeem om schepen over een landengte te kunnen transporteren en zo in oorlogstijd de vijand te kunnen verrassen.

Hij maakte zich voor Zweden verdienstelijk in de oorlogsstrategie en de mijnbouw en publiceerde rond 1721 zes boeken op zijn vakgebieden. Een bijzonder briljante geest dus die zijn kennis om kon zetten in de praktijk.

Religieuze en spirituele werken

In 1733 publiceerde hij zijn eerste boek over de psychologie van de mens: *Empirische Psychologie* en later *Psychologica Rationalis - Redelijke Psychologie*.

Zijn conclusie was, dat de ziel zich niet op een bepaalde plaats in het lichaam bevindt, zoals in de hersenen, het hart, het middenrif of in de pijnappelklier, maar in de gehele mens. Al doende komt hij ondermeer tot een aantal nieuwe ontdekkingen over de werking van de hersenen en het zenuwstelsel.

In 1734 voltooide Swedenborg een groot driedelig wetenschappelijk werk getiteld: *Opera Philosophica et Mineralia*, dat hij in Dresden publiceerde.

Dit filosofische werk, dat ook wel wordt aangeduid als *de Principia*, bevat de eerste beginselen van een poging om tot een filosofische verklaring van de elementaire wereld te komen. Het eerste gedeelte van de *Principia* bevat filosofische argumenten over het ontstaan van het eindige uit het oneindige, de magnetische fenomenen, en het ontstaan van de zon en het melkwegstelsel; hij ziet daaronder een spirallende beweging in de kosmos. Deel twee behandelt de oorzaken en werkingen van magnetische krachten; volgens Swedenborg het spirallende dat een vortex maakt en zo magnetisme creëert. Het derde deel gaat over de verscheidenheid aan werelden, de chaos, en over de oorsprong van ether, lucht, vuur, water, etc. Verschillende geleerden zouden later dankbaar van Swedenborgs analyses gebruik maken om de wetenschap verder te ontwikkelen. Het Vaticaan doet de boeken in de ban.

Vanaf 1743 schrijft hij ruim 25.000 pagina's met religieuze teksten - in het Latijn - die gepubliceerd worden. Zijn eerste werk op dat gebied was het boek *Oeconomia regni animalis* (De economie van het dierenrijk). Een misleidende titel daar het boek een soort synthese is tussen de toenmalige stand van de wetenschap en een meer mystieke visie op de mens en de wereld. Tussen 1749 en 1756 schrijft hij zijn belangrijkste theologische werk: *Arcana Coelestia* (Hemelse Verborgenheden) waarin hij de kern van zijn vernieuwing van het christendom openbaar maakt. Hij beschreef in vele boeken zijn helderziende waarnemingen, die menig maal bleken te kloppen.

Begrijp me goed, in ben geen volgeling van Swedenborg, behoor niet tot zijn kerk en deel zijn visie niet. Maar ik heb wel respect voor een dergelijke briljante geest. Waarom ik in dit boek aandacht aan hem besteed is omdat hij veel volgelingen had onder met name de Amerikaanse homeopaten. Ik ga proberen een samenvatting te maken van zijn visie...

Swedenborgs religieus spirituele visie

Swedenborg zelf heeft geen kerk gesticht, dat hebben zijn leerlingen later gedaan. Wel heeft hij opgeroepen tot het verenigen van alle kerken. Hij beschouwde - het werd hem geopenbaard - de drie-eenheid als een dwaling. Volgens hem was er maar één God die alles geschapen had, alles was van hem doordrongen. De Heilige Geest en de Christus waren manifestaties van God. Dus niet drie wezens, maar één wezen met drie aspecten, aangezichten. Wel zag hij, mogelijk als gevolg van die drie aangezichten, overal drie graden, sferen of dimensies.

Voor hem was God eeuwige liefde en goedheid en gaat er een constante stroom van liefde en goedheid van hem uit. Iemand die zich verbindt met God, het juiste godsbeeld heeft, zal die liefde en godheid ervaren en leven.

Kent is overigens diegene die de term 'Klassieke Homeopathie' ging gebruiken als verwijzing naar de homeopathie van Hahnemann^{5,6}. Hij gebruikte de term om zichzelf en zijn volgelingen te onderscheiden van de 'half-homeopaten' en de combinatie-voorschrijvers. Hij beschouwde zichzelf als een strikte volgeling van Hahnemann en vond de concepten van Swedenborg nuttig bij het verduidelijken van de *Organon* en bij het uitleggen van het mechanisme waardoor geneesmiddelen werkten, hoe mensen ziek werden en hoe ze werden genezen. Hij spoorde zijn studenten altijd aan om de *Organon* te volgen en zou zich waarschijnlijk in zijn graf omdraaien als er mensen zouden zijn die denken dat hij geen Hahnemanniaanse homeopaat was.

Met dit ingedachten zou je zijn *Lectures on homoeopathic philosophy* nog eens kunnen lezen. Dan zul je op allerlei plekken zijn Swedenborgiaanse achtergrond ontdekken. Maakt hem dat minder waardevol voor ons? Ik denk het niet, maar we moeten goed kijken vanuit welk perspectief hij schreef en handelde.

Kent's invloed op de homeopathie

Kent heeft, net als Hering, tot op de dag van vandaag een enorme invloed gehad op de generatie homeopaten na hem. Ik neem aan dat zijn bekering tot de homeopathie algemeen bekend is. In de jaren daarna werd hij docent, naast zijn praktijk, en hij is dat gebleven tot 1911 toen de Amerikaanse regering de homeopathische scholen sloot.

Na de dood van zijn eerste vrouw trouwde hij een homeopathisch arts die hem geholpen heeft zijn drie bekende boeken te schrijven:

- 5 In het hoofdstuk 'Aphorisms and Precepts' van zijn Lesser Writings spreekt hij er over. Echter Klaus Gypser heeft juist dat hoofdstuk uit zijn herziene versie van de Minor writings weggelaten omdat de bronnen van de uitspraken niet te achterhalen zijn. In 1912 in het tijdschrift 'The Homoeopathician' schreef Kent: 'This state of affairs is by no means confined to our college and hospitals. Throughout the entire local profession conditions are much the same. The classical homeopathic prescribers are few in number, and seem to represent a fast-disappearing type.'
- 6 Dr. Dwight Smith meldt dat hij van Kent geleerd heeft dat een klassiek homeopaat voorschrijft op de totaliteit van de symptomen en dat doet met één geneesmiddel tegelijk. Dat voorschrift is gebaseerd op symptomen uit de geneesmiddelproef, het geneesmiddel wordt in de potentie voorgeschreven en niet in de materiële dosis. De Amerikaanse homeopathie wordt ook wel eens de 'unitaire homeopathie' genoemd. Daarbij is 'unitair', wat staat voor één geneesmiddel tegelijk, een synoniem voor 'klassiek'.

- *Lectures on Homoeopathic Philosophy* - wat in feite bewerkte colleges zijn
- *Lectures on Homoeopathic Materia Medica* - eveneens bewerkte colleges of tijdschriftartikelen
- *Repertory of the Homeopathic Materia Medica* - het meest bekende repertorium dat in de geschiedenis van de homeopathie gemaakt is. Bijna 100 jaar was dit repertorium de standaard voor alle homeopaten. Het Synthesis repertorium van Schroyens is hier grotendeels op gebaseerd.

Naarmate zijn leven vorderde werd Kent een wat ontevreden verbitterde man. Mogelijk om dezelfde reden als Hahnemann: dat de medische wereld de homeopathie steeds meer verwierp.

Kent was zeer uitgesproken in zijn visies en morele oordelen. Zo was hij er bijvoorbeeld van overtuigd dat iemand niet kon genezen van zijn chronische ziektes als hij of zij aan anticonceptie deed. Zo'n standpunt moet wel gezien worden in het licht van conservatief Amerika rond 1900. In die tijd was anticonceptie in christelijk Europa ook niet bepaald geaccepteerd.

Daarnaast benadrukte hij dat we de homeopathische wet moeten erkennen. Immers Hahnemann had een Goddelijke wet herkend en bekend gemaakt. Hoewel Kent overal in zijn geschriften uitspraken doet die je doen geloven dat het is zoals hij zegt, levert hij maar sporadisch bewijs voor die uitspraken. Daar waar Hahnemann constant experimenteert, aan alles twijfelt - ook aan zichzelf, onderzoekt en beproeft, en constant zijn visie en uitspraken vernieuwt en herziet, zo definitief is Kent in zijn uitspraken. En hij was niet de vorser en onderzoeker die Hahnemann was, integendeel. Zijn visie op homeopathie is gebaseerd op metafysica die hij voor een flink deel aan Swedenborg ontleent, maar ook deels op de visies die de oorspronkelijke bewoners van Amerika, de indianen, op het leven hadden. Immers voor hij homeopaat werd was Kent een eclecticus die de westerse medische kennis mengde met die van inheemse sjamanen.

In zijn visie worden mensen met elke generatie zieker en in toenemende mate vatbaarder voor ziekte omdat ze de 'Devine order' niet erkennen. Hij klinkt bijna als een prediker. Dat komt ook naar voren in zijn visie op het psorisch miasma. Hij koppelt dat aan de zondeval:

If the human race had remained in a state of perfect order, psora could not have existed.

ent, *Lectures on Homoeopathic Philosophy* - lecture XVIII, blz. 126

Als de mensheid in een staat van volmaakte orde was gebleven, zou psora niet kunnen hebben bestaan.

En

Hence this state, the state of the human mind and the state of the human body, is a state of susceptibility to disease from willing evils, from thinking that which is false and making life one continuous heredity of false things, and so this form of disease, psora, is but an outward manifestation of that which is prior in man.

Kent, Lectures on Homoeopathic Philosophy - lecture XIX, blz. 135

Vandaar dat deze toestand, de toestand van de menselijke geest en de toestand van het menselijk lichaam, een toestand is van vatbaarheid voor ziekte, die voortkomt uit de bereidheid tot het kwade, uit het denken van wat verkeerd is en die het leven tot een voortdurende erfmasa van verkeerde dingen kan maken; en daarom is deze vorm van ziekte, psora, slechts een uiterlijke manifestatie van datgene wat er in de mens aan voorafgaat.

Hier verwijst hij naar Swedenborgs visie dat alles van binnenuit, vanuit het centrum, komt en naar buiten beweegt. En dat het willen, het handelen en het denken (de drie kwaliteiten van de ziel), gecorrumpeerd zijn door het primaire kwaad: de zondeval.

Daarmee koppelt Kent de homeopathie en de visie op ziekte en gezondheid aan de christelijke moraal en de zondeval. Dat is iets heel anders dan Hahnemann voor ogen stond. We moeten dus als 21e eeuwse homeopaten goed nadenken waarop we ons bij ons voorschrift willen baseren én waar onze mensvisie op gebaseerd is. Dat kan ons helpen bij de keuze van de potenties voor onze patiënten.

Er wordt gezegd dat Kent zich in zijn manier van werken baseerde op de vierde editie van de *Organon*, terwijl de vijfde editie in zijn tijd wel beschikbaar was, ook in het Engels. Ik denk niet dat dat juist is. Bijvoorbeeld in de *Minor Writings*⁷ van Kent zelf spreekt hij op zo'n manier over de vijfde editie dat duidelijk wordt dat hij hem gelezen moet hebben. Hij betoogt daar dat Hahnemann de dynamis op het spoor is gekomen door experimenteren en onderzoek. In bijna alles wat je van Kent kunt lezen staan er in de homeopathie een paar dingen centraal: het concept van de levenskracht (dynamis), de wet van gelijksoortigheid (hij spreekt/schrijft in die zin vaak over 'the law'), het voorschrijven op het totaalbeeld, en de 'wetten van genezing' zoals Hering⁸ die geformuleerd heeft. Kent vond de kwaliteit belangrijker dan de kwantiteit en voor hem maakte het niet uit hoeveel korrels je nam en of de dosis droog genomen werd of opgelost in water.

7 Klaus-Henning Gypser: Kent's Minor Writings on Homeopathy, blz. 154

8 Zie voor een uitgebreide bespreking van deze 'wetten' mijn boek *Analyse en Synthese*.

Deel 2

De praktijk van het voorschrijven

Welke potentie ga je gebruiken?

Nu we in beeld gebracht hebben hoe potenties ontwikkeld zijn en hoe Hahnemann ze gebruikte, evenals het verschil in visie en gebruik met Hering, Kent en hun leerlingen, wordt het tijd om ons bezig te gaan houden met de praktijk van de 21e eeuw. Ik ga daarbij o.a. gebruik maken van de inzichten van Stuart Close (1860-1929), Georg Vithoukas (1932 - heden) en Vassilas Ghegas (1948-heden).

De eerste stap die we moeten maken is bepalen welke potentie we gaan gebruiken: D, C of Q. Ik noem D hier voor de volledigheid. Ik heb hem in mijn praktijk maar hoogst zelden gebruikt en kan er dus niet zoveel over zeggen behalve dat ik vind dat hij vaak te zwak is voor een goede genezende impuls. Wat ik zie is dat je hem langdurig en vaak moet innemen waardoor het genezingsproces niet 'snel en zacht' gaat zoals Hahnemann in § 2 als opdracht geeft. De D-potentie wordt veel gebruikt voor de complexmiddelen en door natuurgeneeskundigen en antroposofische artsen. Daarom laat ik D hier verder buiten beschouwing. C en Q-potenties zijn, ondanks dat ze een gelijke grondslag hebben, in werking en wezen zo verschillend dat ze met elkaar vergelijken een lastige klus is. Toch ga ik een poging doen om je wat houvast te geven bij je keuze.

Het verschil tussen C en Q

C en Q zijn qua verdunning én qua schudslagen zo verschillend, dat alle vergelijkingen die er gemaakt worden, mijn inziens, volkomen manco gaan. Om dat duidelijk te maken moet ik kort iets herhalen, en denk dan even mee...

De bereiding van C

- Bij de bereiding van C-potenties (C = centesimaal = 100) is de verdunning 1:100 keer. Bij één deel van de oertinctuur doet men dus 99 delen alcohol of water, schudt 2 keer en men heeft C1 (oplossing 1:100).
- Hiervan neemt men weer één deel met 99 delen alcohol of water, schudt 2 keer en men heeft C2 (oplossing 1:10.000). Dit proces houdt men vol tot aan C30, C200, C1000 (ook wel M genoemd) of nog verder.
- Of als de grondstof vast is neemt men 1 deel van de vaste stof en vermengt dat, via een verwrijvingsproces van een uur, met 100 delen melksuiker. Dan heeft men C1. Dan neemt men daarvan 1 deel op 100

delen melksuiker en verwrijft dat weer een uur = C2. Dat wordt zo gedaan tot en met C3, en dan gaat men over op vloeistofverdunding.

- Let op: als een fabrikant werkt volgens het oude HAB dan geeft hij bij elke potentiëstap 10 schudslagen waardoor de dynamisatie groter wordt en in theorie de volgende potentie sterker zou moeten werken.
 - Advies: wanneer je een middel voorschrijft en je moet een vervolgpotentie geven, geef die dan van het zelfde merk. Waarom? Wanneer fabrikant 1 bij elke stap 10 schudslagen geeft is de C30 dus 27 (want schudden pas vanaf C3) $\times 10 = 270$ maal geschud. Fabrikant 2 geeft steeds, overeenkomstig Hahnemann's instructies 2 schudslagen: dus $27 \times 2 = 54$ maal geschud. Als fabrikant 2 op die manier een C100 maakt zijn er dus 194 schudslagen gegeven, maar bij fabrikant 1 zijn dat er dan 970! Dat zijn er al veel meer dan bij bijvoorbeeld een C200 van fabrikant 2: 394. Dus de C100 van fabrikant 1 is veel meer gedynamiseerd dan de C200 van fabrikant 2. Wanneer je de twee merken door elkaar gebruikt, zeker wanneer je hogere potenties gaat gebruiken, ga je dus qua dynamisatie op en neer. Is dat erg? Misschien niet, maar het zou ook ongewenste effecten kunnen geven, of verergeringen of terugval die je niet kunt verklaren.

De bereiding van Q-potenties:

- Er wordt door verwrijving eerst een C3-potentie gemaakt (een verdunding van 1:1.000.000).
- In plaats van dat men nu verder gaat met steeds 1:100 te verdunnen en 2x te schudden, verdunt men de eerste maal 1 op 500: één grein (65mg) op 500 druppels alcohol en water. Vervolgens doet men daarvan 1 druppel in een fles, die weer vermengd wordt met 100 druppels zuivere alcohol. Je ziet dus dat de 50.000 in twee stappen verkregen wordt: één grein C3 op 500 druppels en dat weer 1 op 100 verdund = 50.000 verdunding. Dat schudt men 100 maal. Dit levert een Q1 op. Deze wordt op globuli gedruppeld en opgeslagen.
- Om Q2 te verkrijgen neemt men daarvan 1 globulus en lost die op in 100 druppels alcohol en slaat het 100 maal. Enzovoort.

Verschillen tussen Q en LM...

Verschillen tussen LM en Q

- In principe zou er geen verschil mogen zijn behalve de benaming.
 - Echter er zijn fabrikanten die:
 - volgens het oude HAB werken en dus 10 schudslagen geven aan LM i.p.v. 100 waardoor de dynamisatie anders wordt, of

- direct vanuit de oertinctuur 1:500 verdunnen, of
- direct 1: 50.000 verdunnen
- Daarnaast was Hahnemann, ook om de juiste dynamische verhouding te verkrijgen, héél precies in de korrelgrootte die er gebruikt zou moeten worden. Zover ik weet gebruiken alleen Stanga en Remedia de juiste korrels voor Q. Alle LM is op grotere korrels geïmpregneerd.
- Let dus op hoe de potentie gemaakt wordt!

In mijn ervaring werken correct gemaakte Q-potenties dieper, krachtiger dan die volgens het HAB gemaakt zijn of waar grotere korrels zijn gebruikt. Opnieuw zie je dat het verschil bij de hogere potenties groter wordt.

Verskil in verdunning en dynamiek

Dan kunnen we nu een vergelijking gaan maken tussen C en Q...

Q-potenties

- Q1 is dus een verdunning van een C3 (dus 100x100x100 verdund = 1:1.000.000) x 50.000 = 50.000.000.000 (= **50 miljard**). Het is **100 maal geschud**.
- Q2 is een 1:100 verdunning van Q1, dus 50.000.000.000 x 100 = 5.000.000.000.000 (**5 triljard**). Het is bij elkaar **200 maal geschud**.
- Q3 is een 1:100 verdunning van Q2, dus 5.000.000.000.000 X 100 = **500 triljard**. Het is in totaal **300 maal geschud**.

C-potenties

- C5 heeft een verdunningsgraad van (100x100X100X100X100) = **10 miljard**, en is in totaal **4 maal geschud** (immers eerst verwreven tot C3 daarna pas geschud).
- C6 is een verdunning van **1 triljard** (100x100X100X100X100X100). Het is in totaal **6 maal geschud**.
- C7 is een verdunning van **100 triljard** en **8 maal geschud**.

Vergelijkingstabel Q ten opzichte van C

Q potentie	Qua verdunning	Qua schudslagen
Q1	Ergens tussen C5 en C6	C53
Q2	iets hoger dan C6	C103
Q3	iets hoger dan C7	C153

Vanwege deze toenemende verschillen in de verdunning en het aantal schudslagen kun je de C- en Q-potenties in werking niet met elkaar vergelijken.

Je ziet dat het dynamiseringsverschil (het aantal schudslagen) steeds groter wordt. Maar omdat beiden na C3 steeds 1:100 verdund worden blijft de verdunningsverhouding gelijk. Qua verdunning is: Q1 = C4, Q2 = C5, Q3 = C6, enzovoort.

Maar zoals de tabel laat zien, is de verhouding in dynamisatie niet gelijk: Q1 = C53, Q2 = C103, Q3 = C153 enzovoort.

Beweringen die soms gedaan worden dat Q1 als C30 en Q2 als C200 zou werken, slaan dus echt qua verdunnig of dynamisatie nergens op. Het zijn door de verdunningsstap van 1:50.000 geheel andere potenties geworden die niet te vergelijken zijn qua werking. Overstappen van de ene reeks naar de andere binnen hetzelfde middel is dan ook niet zonder risico's voor het resultaat van je behandeling.

Door de hogere verdunning wordt bij Q sneller het getal van Avogadro overschreden en kan er dus minder snel nog een molecuul oerstof in de potentie zitten. Daardoor worden ze tegenwoordig door sommigen als veiliger beschouwd. Niet dat Hahnemann zich daar overigens druk over maakte.

Iets om over na te denken: zoals we hebben gezien waren er in de afgelopen 200 jaar homeopaten die in het geheel geen waarde hechtten aan het aantal schudslagen. Volgens hen was het vooral de verdunning die werkte. Hahnemann was van mening dat het juist de schudslagen waren die het geneesmiddel sterker maakten in zijn werking naarmate het er meer waren. Wat vind jij? Dat heeft namelijk veel invloed op hoe je gaat voorschrijven...

Advies: maak voor het middel dat je je patiënt wilt geven een keuze voor óf C óf Q, en geef de eventuele vervolgpotenties ook binnen die soort. Bij een volgend, ander middel kun je op nieuw kiezen. Zo ontdek je ook of de levenskracht van jouw patiënt beter reageert op C of Q.

Voor- en nadelen van C en Q

Laten we dan nu eens een aantal praktische en inhoudelijke voor- en nadelen op een rijtje zetten van zowel C- als Q-potenties. Dan kun je een keuze maken die wat meer onderbouwd is dan de keuze uit gewenning, gewoonte of vooroordeel.

Misschien besluit je dan wel in sommige gevallen Q en in andere gevallen C te gebruiken. Dat sluit dan mooi aan bij de opvatting van Vithoukas dat de homeopaat het volledige arsenaal van potenties moet kunnen

dagen, oftewel neem het middel elke derde dag in. Indien er niet zoveel gebeurt na de eerste inname, dan laat je de patiënt het middel dagelijks of om de dag herhalen. Gebeurt er na bijvoorbeeld 5 of 10 dagen nog steeds niets, vraag je dan af of het middel dan wel de potentie goed gekozen is!

Vooralsnog kan het scheikundig effect van schudden alleen worden afgelezen bij oplossingen waarin nog stof aanwezig is. Van een onstoffelijke, energetische oplossing van een middel is niemand nog in staat te vertellen wat het verschil is tussen 2, 4, 6, 10, 20, 50, 100, 1000x schudden enzovoort. Ook het effect van andere potentieermethodes (waarbij niet geschud wordt) is niet scheikundig, natuurkundig of anderszins aan te tonen. We kunnen ons alleen verlaten op ervaringen van homeopaten uit de praktijk én op de reacties van onze patiënten. Er zijn echter zelden homeopaten die consequent verschillende dynamisaties uittesten.

Voordelen van C-potenties

- De inname is makkelijk: de eerste dosis kan eventueel eenvoudig als globule onder de tong worden gegeven. Hahnemann komt daarvan terug in de 5e editie van de *Organon* en gaat alles opgelost geven zoals ik beschreven heb.
Ook als je het oplost kan het makkelijker zijn omdat langere intervallen tussen de innamen van de C-potenties makkelijker kunnen zijn dan het elke dag op je symptomen te moeten letten (zeker als het voor iemand anders is - voor je kind, of iemand die je verpleegt - is het soms heel vervelend om elke dag op te letten of het nog wel beter gaat. Met name als de patiënt dit zelf niet aan kan geven of er zelf niet op let).
- Het direct geven van de juiste potentie geeft vaak een snel en spectaculair resultaat.
 - Ik vraag patiënten, ongeacht de potentie, vaak om even een soort dagboekje bij te houden van de dingen die opvallen of ongewoon zijn, oude klachten die opspelen enzovoort.

Nadelen van C-potenties

- Gezien de vele regels is het vooral voor beginnende homeopaten soms moeilijk de juiste beginpotentie en innamefrequentie te bepalen.
- De beginverergering kan heviger zijn dan bij Q (echter sommige patiënten hebben dat ook op Q!)
- Het te snel herhalen van een potentie of het te snel geven van een hogere potentie kan soms voor een onherstelbare terugval zorgen. De

Posologie

Zoals uit het citaat van Stuart Close in het vorige hoofdstuk duidelijk werd, vormen de geneesmiddelkeuze, potentiekeuze én posologie een eenheid. Na de keuze van het geneesmiddel en de potentie, is dus de volgende stap om tot een voorschrift te komen, kiezen hoe we het middel laten innemen of gebruiken.

De toediening: droog of opgelost?

Na het naast elkaar bestuderen van de verschillende edities van de *Organon* en zodoende het volgen van de ontwikkeling van Hahnemann, hoeft deze vraag al haast niet meer gesteld te worden. Op het einde van zijn leven was het voor hem duidelijk: oplossen.

De Amerikaanse homeopaten hebben het voorschrijven van droge korrels tot hun standaard gemaakt; daarom toch wat richtlijnen mocht je daarvan gebruik willen maken.

Duidelijk mag zijn, na alles wat ik te berde heb gebracht, dat ik geen voorstander ben van het droge korrel voorschrift. Niet voor C-potenties, maar zeker niet voor Q-potenties.

In acute gevallen kun je je toevlucht nemen tot een enkel droog korreltje, zeker wanneer je snel moet handelen. Indien je het juiste middel kiest zal het zeker werken. Maar indien je het middel wilt gaan herhalen, zul je het middel moeten oplossen om te voorkomen dat iemand eventueel testsymptomen gaat vertonen. Zoals Hahnemann betoogd heeft, is een opgeloste dosis ook effectiever doordat er meer zenuwuiteinden geraakt worden, maar wordt ze niet beperkt in haar werkingskracht.

Voor iedere inname dynamiseren!

Zoals we al zagen legt Hahnemann in § 247 nog eens uit waarom 'het levensbeginsel een precies eendere dosis niet zonder protest aanneemt.' En met dit protest bedoelt Hahnemann 'een echte achteruitgang van de zieke.' Ik zal hier niet verder op ingaan, iedereen kan hiervoor de *Organon* even vanonder zijn of haar kussen tevoorschijn halen of terugbladeren in dit boek.

Wat wel leuk is om te vermelden, is dat dit thema een punt van discussie was tijdens de forumdiscussie aan het slot van het homeopathiecongres in Berlijn, mei 1997. Sommige sprekers hadden niet de ervaring gehad dat het herhalen van exact dezelfde C-potentie problemen opleverde. Anderen hadden dramatische terugvallen of verergeringen gezien.

De woorden van de Zuid-Amerikaanse veteraan Selon E. Gandegabe werden echter door iedereen onderschreven. Gandegabe benadrukte dat een terugval voorkomen kan worden door bij iedere nieuwe gift de potentie iets verder te dynamiseren. Op dat moment was er nog niemand bezig met het uitpluizen van de overeenkomsten en verschillen tussen *Organon* 5 en 6. Iedereen ging er vanuit dat hij de voor Q-potenties bedoelde aanwijzingen in § 246 op C-potenties toepaste: je neemt een korreltje van een C-potentie, lost het op in water en vervolgens kun je het middel meermalen in opgeloste vorm geven, mits voor elke inname de oplossing met enkele schudslagen verder gedynamiseerd wordt. Zoals ik in de dit boek heb aangetoond deed Hahnemann dat zelf ook al op uitgebreide schaal. Mogelijk dat Gandegabe het daar vandaan had. Hij heeft daar geen uitspraken over gedaan.

Onnodige verwarring

Het feit dat sommigen beweren zonder probleem het middel in exact dezelfde potentie te kunnen herhalen terwijl anderen beweren dat dit herhalen wél problemen kan geven, heeft waarschijnlijk te maken met het moment waarop het middel opnieuw gegeven wordt in relatie tot de gevoeligheid van de patiënt. Waar het om gaat is dat de herhaling van een gegeven middel het op gang gebrachte genezingsproces niet mag verstoren. Daar waarschuwt Hahnemann vele malen voor. Als een middel wordt herhaald voordat het genezingsproces op gang is gekomen (als de auto nog niet gestart is; als er dus nog op geen enkel niveau een reactie is waar te nemen), zal het weinig kwaad kunnen.

Aan de andere kant kan het middel ook herhaald worden als een genezingsproces volledig is uitgewerkt. Dat wil zeggen: er is een reactie geweest maar de toestand is nu al geruime tijd stabiel (terug op het oude niveau of op een hoger niveau).

Op het moment echter dat een genezingsproces nog aan de gang is, kan het door herhaling verstoord worden (een auto die gestart is opnieuw starten geeft dat vervelende problemen). Omdat het dikwijls zo moeilijk is om te bepalen of een middel al werkt, nog werkt of nog niet werkt, is het aan te raden een herhaling van het middel altijd gedynamiseerd te geven (dus opgelost in water en enkele malen geschud).

Het hanteren van deze regel kan je onnodige terugvallen besparen!

Posologie aanwijzingen

Hieronder zet ik een aantal belangrijke aanwijzingen voor het omgaan met de inname van de verschillende potenties op een rijtje.

Posologie voor droge C-potenties

Duidelijk mag zijn dat het droge korrel voorschrift niet Hahnemann's voorkeur had. Desondanks bewijzen de merikaanse homeopaten, maar ook vele ervaren collega's heden te ndage dat het werkt en vaak azonder ernstige bijwerkingen kan. Zeker bij de lagere potenties tot C200. Wanneer jij graag zo wil werken, is het van essentieel belang dat je heel goed in de gaten houdt hoe je patiënt reageert. Immers je kunt niet bijstellen qua inname. Het risico is dat de kracht van de potentie net te hoog is (of veel te hoog is) en er een beginverergering optreedt. Mocht dat gebeuren laat dan alsjeblieft je droge korrel voorschrift los en laat de patiënt het middel wel opgelost, 2x schudden, in water innemen, desnoods verdund in een of meerdere glazen water; vaak zie je dan de verergeringen weggaan.

Die verdunnig in één of meerdere glazen water was iets dat Hahnemann ook met grote regelmaat deed om de werking van de middelen nauwkeuriger af te stemmen op de gevoeligheid van de patiënt waarbij hij soms het flesje bij elke inname liet schudden maar soms ook niet! Indien je potentiehoogte goed gekozen is én je middel juist is, zul je idealiter een genezende reactie krijgen op en droge korrel voorschrift. In beide gevallen, bij de ideale reactie én nadat eventuele de beginverergeringen over zijn, komt er een moment dat de werking van het middel afneemt. Dan kan er een (gedeeltelijke) terugval van symptomen optreden. Dat is mogelijk het moment waarop het middel herhaald moet worden, dan wel een hogere potentie gegeven moet worden. Daarover zijn de meningen verdeeld. Er zijn homeopaten, met name in de geschiedenis van de Amerikaanse homeopathie, die dan altijd naar een volgende potentie gaan. Andere herhalen de potentie wel degelijk, zeker als er geen grote terugval is. Als je besluit te gaan werken met deze manier van voorschrijven zul je dus daarin expertise moeten gaan opbouwen.

In het begin van mijn carrière heb ik hiermee gewerkt, heftige vergeringen gezien maar soms ook mooie genezingen. Ik zelf heb indertijd bij stagnatie van het genezingsproces of bij terugval altijd met de herhaling van de potentie gewerkt, en met goed resultaat. Hahnemann liet, indien hij droge korrels voorschreef, meestal 1-3 korrels innemen.

Posologie voor opgeloste C-potenties

Het is al een aantal maal beschreven, maar hier nog even een concrete opsomming hoe je met opgeloste C-potenties werkt. Ik zal je ook mijn procedé geven, omdat de maten en gewichten die Hahnemann hanteerde, in deze tijd niet meer op die manier gebruikt worden.

Wat heb ik daarvan gemaakt

Op basis van deze gegevens en ziende dat Hahnemann in DF5 vooral 15 eetlepels water gebruikt, ben ik al jaren geleden overgestapt op een 100 of 150 ml flesje dat ik voor 2/3 vul met gedestilleerd water¹ en daarin het middel oplos. Daar doe ik ter conservering een paar druppels medicinale alcohol bij. Die oplossing laat ik altijd een half uur staan zodat de korrels tijd hebben om goed op te lossen, en dan laat ik 5 maal schudden. (Ik gebruik zoveel mogelijk de middelen met de kleine korrels die Hahnemann heeft voorgeschreven om het middel mee te maken). Wanneer ik korrels opstuur (ik stuur nooit oplossingen op vanwege het schudden onderweg) geef ik aan mijn patiënten diezelfde instructie voor het oplossen. Van de oplossing laat ik één theelepel innemen met bepaalde tussenpozen, passend bij de situatie en afgestemd op de gevoeligheid/toestand van de patiënt. Na een week tot 10 dagen wil ik de reactie horen, meestal een dag of twee na de 2e inname. Dan bepaal ik hoe verder.

Sinds ik dat doe heb ik weinig geneesmiddelverergeringen gezien en als die er wel zijn, zijn ze heel makkelijk bij te stellen door het aantal schudslagen of de innamefrequentie bij te stellen, dan wel in het eerste, tweede enz. glas te gaan laten innemen. Ik denk daarmee een aardig gemiddelde te hebben gevonden van wat Hahnemann deed qua posologie.

Het voordeel van zo'n standaard procedure is dat ik de reacties van patiënten makkelijker kan vergelijken en daardoor dus ook weet of ik met heel gevoelige of juist ongevoelige patiënten te maken heb.

Ik zelf laat maar zelden aan potenties ruiken, maar dat zou uiteraard ook kunnen in plaats van innemen.

Mijn advies is: kijk naar de manieren waarop het kan, naar wat Hahnemann deed en bepaal je eigen proces. Maar doe het consequent zodat je beter kunt aflezen hoe verschillende patiënten daarop reageren.

Posologie voor Q-potenties

Voor de Q-potenties volg ik op basis van de Parijse *Krankenjournalen* eigenlijk dezelfde weg als bij de C-potenties. Want wanneer je in die boeken kijkt zie je dat Hahnemann qua posologie eigenlijk geen onderscheid maakt tussen C en Q. Voor beide gebruikt hij dezelfde

1 2/3 omdat ik van een water-expert heb geleerd dat er dan in het flesje voldoende ruimte is om een vortex te vormen, waardoor de dynamisatie goed kan plaats vinden. Overigens spreekt Hahnemann ook al over 2/3.

Bijlage 1: Potentiebenamingen door Hahnemann

Hahnemann heeft op verschillende plekken andere manieren van benoemen van potenties. Hier een overzicht:

C-potenties (médicaments a la goutte)

Hahnemann gebruikt de Romeinse cijfers voor een potentiestap van drie.

- De eerste verwrijving van de oorspronkelijke stof met melksuiker noteert hij als 100
- De tweede verwrijving als $\overline{10.000}$
- De derde verwrijving noteert hij als 1.000.000, maar ook als \overline{I} omdat hij dat als de volledige 1e verwrijving beschouwt (dus wat wij nu C3 zouden noemen).
- Dan gaat hij in vloeistof verdunnen en steeds 2 maal schudden.
 - de eerste maal noteert hij dat als 100I. Dus de eerste potentie 100 maal verdund (wij zouden dat C4 noemen)
 - Dat doet hij nogmaals: 1 op 100 verdunnen, 2 maal schudden: $\overline{10.000I}$ (= C5)
 - De derde maal noteert hij $\overline{1.000.000I}$, wat gelijk is aan \overline{II} (= C6)
- \overline{III} = C9
- \overline{IV} = C12
- \overline{V} = C15, enzovoort
- \overline{X} = C30
- \overline{XX} = C60
- \overline{L} = C150
- C = C300¹

Qua verdunning:

- Honderdvoudige verdunning = C1
- Tienduizendvoudig (2x 1:100 verdund) = C2
- Miljoenvoudig (3x 1:100 verdund) = C3
- Biljoenvoudig (6x enz.) = C6
- Triljoenvoudig = C9

1 Voor de consequentie heb ik ook deze laatste twee genoteerd, maar Hahnemann heeft die zover mij bekend nooit gebruikt.

Bijlage 2: Hahnemann's publicaties

Hieronder een overzicht van de belangrijkste publicaties van Hahnemann.

- 1789 vertaling van Cullen's Materia Medica
- 1796 Versuch über ein neues Prinzip zur Auffindung der Heilkräfte der Arzneisubstanzen
- 1801 Heilung und Verhütung des Scharlach-Fiebers
- 1801 Über die Kraft kleiner Gaben der Arzneien überhaupt und der Belladonna insbesondre
- 1805 Heilkunde der Erfahrung
- 1805 Fragmenta de viribus medicamentorum positivis sive in sano corpore humano observatis
- 1806 Was sind Gifte? Was sind Arzneien?
- 1807 Fingerzeige auf den homöopathischen Gebrauch der Arzneien in der bisherigen Praxis
- 1809 Belehrung über das herrschende Fieber
- 1810 Organon der rationellen Heilkunde, Erster Auflage
- 1811 Reine Arzneimittellehre. Erster Theil
- 1814 Heilart des jetzt herrschenden Nerven- oder Spitalfiebers
- 1816 Reine Arzneimittellehre. Zweiter Theil
- 1817 Reine Arzneimittellehre. Dritter Theil
- 1818 Reine Arzneimittellehre. Vierter Theil
- 1819 Reine Arzneimittellehre. Fünfter Theil
- 1819 Organon der Heilkunst. Zweite vermehrte Auflage
- 1821 Reine Arzneimittellehre. Sechster Theil
- 1822 Reine Arzneimittellehre. Zweite vermehrte Auflage, Erster Theil
- 1824 Reine Arzneimittellehre. Zweite vermehrte Auflage, Zweiter Theil
- 1824 Organon der Heilkunst. Dritte vermehrte Auflage
- 1825 Reine Arzneimittellehre. Zweite vermehrte Auflage, Dritter Theil, Vierter Theil
- 1826 Reine Arzneimittellehre. Zweite vermehrte Auflage, Fünfter Theil
- 1827 Reine Arzneimittellehre. Zweite vermehrte Auflage, Sechster Theil
- 1828 Die chronischen Krankheiten. Erster Theil, Zweiter Theil, Dritter Theil
- 1829 Organon der Heilkunst. Vierte verbesserte und vermehrte Auflage
- 1830 Reine Arzneimittellehre. Dritte vermehrte Auflage, Erster Theil
- 1830 Die chronischen Krankheiten. Vierter Theil
- 1833 Reine Arzneimittellehre. Dritte vermehrte Auflage, Zweiter Theil
- 1833 Organon der Heilkunst. Fünfte vermehrte und verbesserte Auflage
- 1835 Die chronischen Krankheiten. Zweite viel vermehrte und verbesserte Auflage, Erster Theil, Zweiter Theil

Bijlage 3: Kent's potentievoorschriften

Deze bijlage geeft een overzicht van de voorschriften die Kent maakte in 135 van zijn casussen. Deze casussen zijn ontleend aan Gypser's boek: *Kent's Minor Writings on Homeopathy*. Ik heb dat boek gebruikt in plaats van het meer algemeen bekende *New remedies, clinical cases, lesser writings, aphorims & precepts* van W.W. Sherwood (heruitgave van B.Jain).

De reden daarvoor is dat Gypser in zijn boek uitlegt dat niet alles van de inhoud van het boek van Sherwood niet daadwerkelijk te herleiden is naar Kent. Een deel van de inhoud komt van Sherwood zelf en een ander deel is toegeschreven aan Kent, maar dat is niet zeker. Alle bronnen in het boek van Gypser zijn geverifieerd.

Ik ben er vanuit gegaan dat als er in de casus niets vermeld is over een toedieningswijze, er droge korrels voorgeschreven zijn.

Potentie	Hoe vaak	Droog tenzij vermeld	Producent?
∅	1		
C3	1		
C6	4		
C8	1		
C12	7		
C30	6	1x in water	
C60	3		
C100	1		zelf gemaakt
C200	16		1x Lehrmann, 1x Jenichen
C500	3		1x Boericke & Tafel
C800	1		
M	15	3x in water	1x Fincke
C1200	1		Jenichen
2M	5		1x Jenichen
3M	6	1x in water	
4M	2		
5M	4		
6M	5	2x in water	
8M	1		

Bronnen

- Adler, U.A. & Adler, M.S. Hahnemann's experiments with 50 millesimal potencies: a further review of his casebooks: *Homeopathy*, 2006, 95(3):171-181
Hahnemann's latest prescriptions; *Medizin, Gesellschaft, und Geschichte: Jahrbuch des Instituts für Geschichte der Medizin der Robert Bosch Stiftung*, 2008
- Asten, C. van De meest toegepaste behandelmethode van Hahnemann: *Onderzoeksscriptie OCKH Eindhoven*; 2016
- Blessing, Betiana Wege der homöopathischen Arzneimitteltherapie; Springer; 2010
- Bradford, T.L. The Life and Letters of Dr. Samuel Hahnemann...; Nabu Press; 2012
- Campbell, Anthony Homeopathy in Perspective - A critical appraisal; Lulu.com; 2008
- Close, Stuart The Genius of Homeopathy, Lectures and Essays on Homeopathic Philosophy: uitgever onbekend; (1915?) heruitgave B. Jain
- Cook, Trevor Samuel Hahnemann biografie; Homeovisie; 1992
- Creasy, S. An Explanatory to the Lectures of Homoeopathic Philosophy by James Tyler Kent M.D. Through the Understanding of Swedenborg; Helios Homeopathy; 2010
- Dellmour, F. von Die Entwicklung der Potenzierung bei Samuel Hahnemann und nachträgliche Änderungen der Arzneiherstellung; Ludwig-Boltzmann-Institut für Homöopathie; 2016
Konzentrationsverhältnisse homöopathischer Arzneimittel; Ludwig-Boltzmann-Institut für Homöopathie; 2017
- Dicke, M. D. Homeopathica: het potentiëren als methode om informatie van een middel door te geven; Hahnemann Apotheek; 2015
- Dinges, M. & Jutte, R. Hahnemann und sein Umfeld; Quellen und Studien zur Homöopathieggeschichte, Institut für Geschichte der Medizin der Robert Bosch Stiftung; Band 9; Haug Verlag; 2005
- Dudgeon, R.E. Lectures on the Theory and Practice of Homeopathy; London 1853; herdruk van B. Jain; 1990
- Fischbach Sabel, Ute Die Krankenjournale Hahnemanns; Quellen und Studien zur Homöopathieggeschichte, Institut für Geschichte der Medizin der Robert Bosch Stiftung; Band 27; KVC Verlag; 2020
- Fraser, P. Using correspondences in homeopathy; Winter Press; 2010
- Ghegas, Dr. Vassilis De klassieke Homeopathische lezingen, Deel E, F, G; Lutra services; 2017